

Dansk sprogvariation

Kompendium, del 3

(NODB14)

VT 2014

Robert Zola Christensen

Dansk for svenskere

Kjeld Kristensen

Under medvirken af Lars Brink

Kompendium del 3

1986

GLEERUPS

Udtalevariation i Danmark

Dansk kan lide på mange måder. Det rigsmål der er beskrevet i det foregående, er blot én af mange former for dansk (skønt der er særlige grunde til at beskæftige sig med netop den). I ekstreme tilfælde kan danskere tale så forskelligt at de ikke forstår hinanden, ex. en bornholmsk fisker i samtale med en vestjysk fisker hvis de begge taler dialekt. Og mange indfødte københavnere har svært ved at forstå flere af de danske dialekter. Alligevel må man sige at Danmark er et mere ensartet område sprogligt set end Sverige. Udviklingen mod større sproglig ensartethed er i Danmark gået meget stærkt i dette århundrede, stærkere end i Sverige. Det skyldes bl.a. at den rigssproglige påvirkning i retningen fra hovedstad til provins har været kraftigst i Danmark; København spiller gennem sin befolkningsskoncentration (1/4 af landets indbyggere) en mere dominerende rolle i Danmark end Stockholm gør i Sverige, og desuden er de geografiske afstande mindre i Danmark.

Som antydtes ovenfor er de største udtalemæssige forskelle i Danmark knyttet til den regionale dimension: sproget er forskelligt fra egen til egen. Den regionale variation omfatter tre slags sprogarter. Der er først de gamle lokalsprog, *dialekterne*, som nu kun tales af en meget lille del af befolkningen (5 % eller færre), men er en del af baggrunden for det der mange steder har afløst dialekterne. Det er de såkaldte *regionsprog*, som skønsmæssigt tales af mere end halvdelen af befolkningen. Et regionsprog er en sprogart der tales i et hovedområde af landet (ex. Fyn, Bornholm, Vestjylland), og som er præget dels af de dominerende dialekter i området, dels og især af rigsmålet. *Rigsmål* tales i ren form kun af personer opvokset i København eller én af de større sjællandske købstæder, altså et mindretal af den danske befolkning, men rigsmålsformer findes pr. definition (se senere) udbredt over hele riget.

Udtalevariation kan også være *socialt* bebinget: to eller flere socia-

le miljøer i samme område kan bl.a. være karakteriseret ved forskellige sprogarter, forskellige *sociolekter*. Denne sociale variation i sproget findes næsten overalt, bl.a. i København. Det viser sig nemlig at der i København findes to sociolekter: et højsocialt sprog og et lavsocialt sprog.

Imidlertid kan der inden for de regionalt bestemte og de socialt bestemte sprogarter være *alders* bestemte udtaleforskelle: de yngre taler anderledes end de ældre. Det er bl.a. tilfældet med rigsmålet, hvad vi senere skal se eksempler på.

Endelig kan der findes udtaleforskelle hos den enkelte sprogbruger bebinget af *talesituationen*, den sociale kontekst. Denne situationsbebingede sprogvariation optræder hos nogle danskere i form af *kodestift* mellem dialekt og regionsprog.

I det følgende vil vi omtale disse former for udtalevariation i Danmark, enkeltvis og i samspil.

Dialekter

De danske dialekter er gamle. De er, ligesom de andre nordiske dialekter, produkter af den sproglige udspaltning af urnordisk som så småt begyndte ca. 800 e. Kr. Ca. 1350 var de dialektale hovedtræk færdigdannede, og et par hundrede år senere nåede den sproglige differenciering et maksimum. I dag er de danske dialekter i hastig tilbagegang som ofre for den standardiserende indflydelse hovedstads sproget længe har haft. På Sjælland, der ligger nærmest ved København, er dialekterne næsten uddøde.

Den samfundsmæssige baggrund for rigssprogets ensrettende påvirkning er velkendt fra Sverige, selv om påvirkningen er stærkest i Danmark. Den centralistiske sproglige udvikling forklarer at man i dag træffer de mest velbevarede dialekter i de geografiske yderområder: Nord-, Vest- og Sønderjylland samt Bornholm — navnlig på landet, hos den ældre generation og i socialt lavt placerede samfundsgupper. Gennemgående adskiller dialekterne i de nævnte områder sig også mest fra rigsmålet. Indbyrdes er de danske dialekter lige så forskellige som de svenske.

De gamle danske dialekter inddeltes traditionelt i tre hovedområder: *østdansk* (Skåne, Bornholm), *ødansk* (Sjælland, Fyn, Lolland-Falster) og *vestdansk* (Jylland). Skånsk kan altså regnes for en dansk dialekt, men da de nordiske dialekter fra syd til nord og fra øst til vest danner en jævn række af nært sammenhørende sprogarter, kan

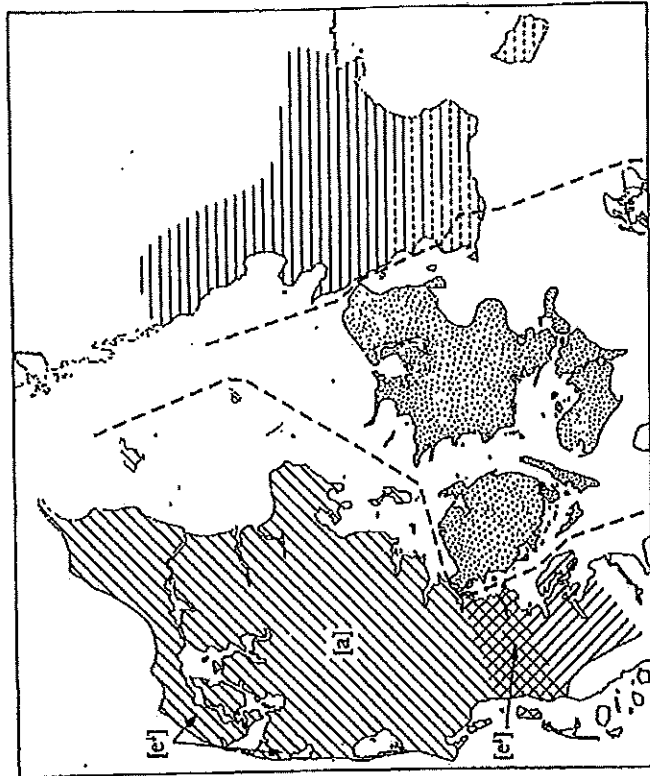
skånsk lige så godt kaldes en svensk dialekt. Om man skal regne skånsk for en dansk eller en svensk dialekt, beror på hvilke sprogtæk man vælger at lægge mest vægt på, og et sådant valg kan diskuteres.

Ved inddelingen i hovedområder kan tre sproglige træk bruges som kriterier:

- 1 infortissvækkelsen: de gamle fællesnordiske endelsesvokaler, *a i u*, er svækket i de danske dialekter, men med forskelligt resultat; ex. sv. *baka* — da. *bage* (se s. 121);
- 2 1. persons pronomen (*jeg*);
- 3 klusilsvækkelsen: fællesnordisk *p t k* efter vokal er svækket, men forskelligt i dialekterne; ex.-sv. *baka* — da. *bage* (se s. 123).

De tre træk forholder sig i de tre hovedområder som vist i figur 11. Det er klusilsvækkelsen af *k* som er vist på kortet ved hjælp af forskellige signaturer. Figuren demonstrerer en vigtig forskel mellem dansk og svensk sprog, ikke bare når det gælder dialekter: dansk har udviklet sig længere bort fra det oprindelige, fælles urnordiske sprog end svensk, svensk er mere konservativt end dansk. Inden for det nuværende Danmarks grænser er udviklingen for nogle træk vedkommende længst fremme i Jylland (ex. infortissvækkelsen), for andre træk vedkommende længst fremme på øerne (ex. klusilsvækkelsen); udbredelsescentrene for de sproglige nyudviklinger har haft forskellig geografisk beliggenhed. Men en større undersøgelse vil vise et klart mønster af stigende konservatisme fra vest mod øst.

Der er naturligvis mange andre dialektgrænser i Danmark end dem der er vist i figur 11. Nogle af dem går på tværs af dem i figur 11, andre opdeler et hovedområde i mindre dialektområder. Vigtige dialektgrænser af begge kategorier findes på kortet i figur 12. Den fuldt optrukne linje betegner stødgrænsen. Dialekter syd for denne grænse har ikke stød. I et afsnit s. 51 blev der trukket en parallel mellem det danske stød og de svenske accenter. Derfor er det interessant at det stødløse sønderjyske område (+ øerne syd for Fyn) har dialekter med musikalsk accent. I disse sønderjyske dialekter adskiller ordnetoden udtalet af *ordpar* som *hat* — *hatt* der ellers udtales ens på grund af den-jyske-apokope.

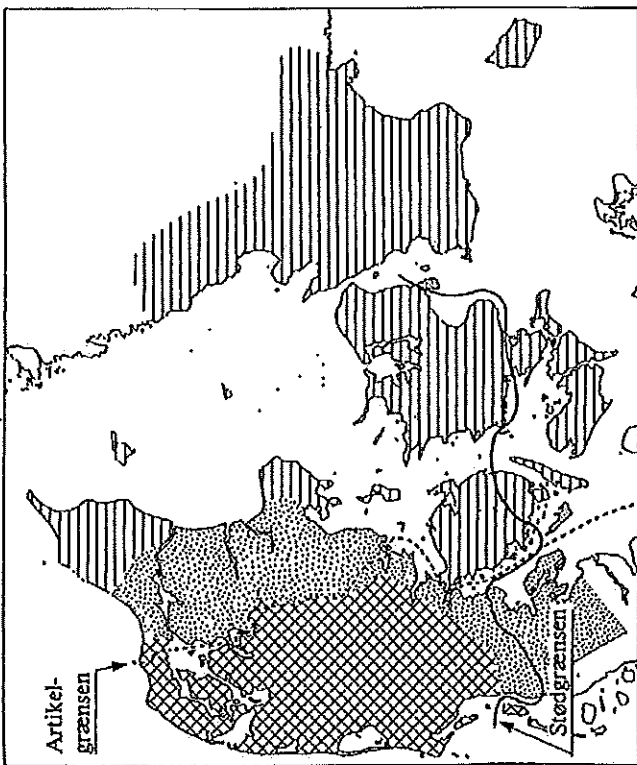
Vestdansk Ødansk Østdansk

Signaturer: se pkt. 3 nedenfor

Vestdansk	Ødansk	Østdansk
(1) infortissvækkelse svind af <i>a</i> i udlyd (apokope) (stærkeste svækkelse)	<i>a</i> (men ofte <i>a</i> -reduktion)	<i>a, ə</i>
(2) 1. persons pronomen (<i>jeg</i>) [a], [e'] som vist	[j'e']	[jə:]
(3) klusilsvækkelse af <i>k</i> [y], i syd også [x] (ustemt blødt <i>g</i>)	[ʃ] og [w] el. svind (stærkeste svækkelse)	[g], i syd [gʒ] el. [ʃ]

Figur 11. De danske dialekters inddeling i tre hovedområder.

78

Figur 12. Dialektgrænser for *stød*, *bestemt artikel* og *genus*.

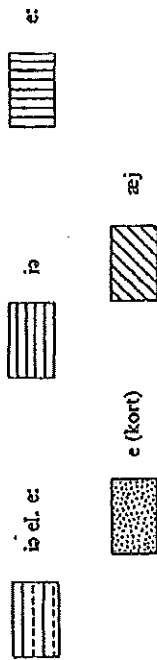
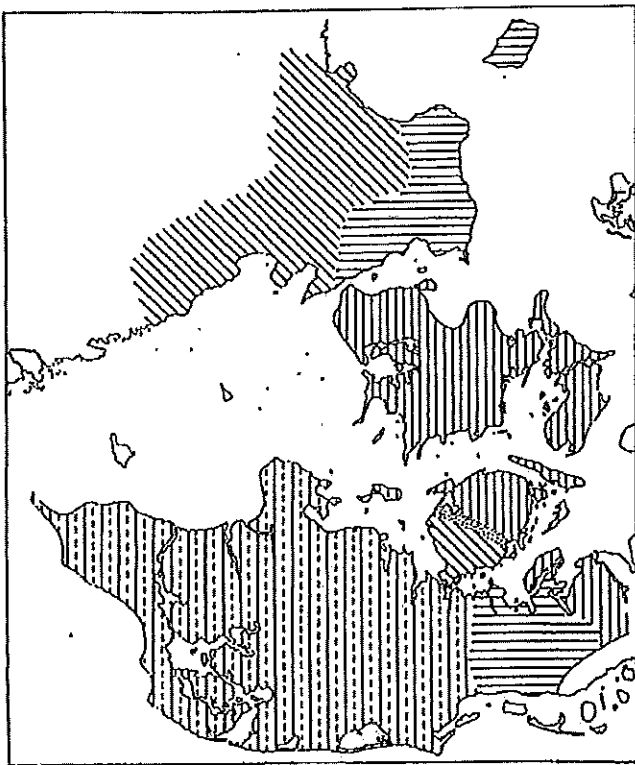
Den stiplede linje skråt ned gennem Jylland er blevet kaldt den berømteste dialektgrænse i Danmark. Det er artikelgrænsen. Øst for den har dialekterne efterhængt bestemt artikel i substantiverne, ex. *mand-en, kone-n, barn-et*. Igesom i dansk, svensk og norsk rigssprog. Vest for artikelgrænsen kommer den bestemte artikel foran substantivet, ex. *æ mand, æ kone, æ barn*. Der er altså kun én bestemt artikel, og den hedder *æ* (med svagtryk). Vi står her overfor en vigtig europæisk sproggrænse, der adskiller de allerfleste nordiske sprog og dialekter (med efterhængt artikel) fra de øvrige europæiske sprog (med foransat artikel). Den sproghistoriske baggrund for grænsen er dog ikke klarlagt. Under alle omstændigheder deler artikelgrænsen Jylland i et vestjysk og et østjysk dialektområde.

Denne opdeling af Jylland støttes delvis af substantivernes genusforhold (køn), se figur 12. Som de vestjyske eksempler ovenfor viser det, er der i dialekterne i Vestjylland kun ét genus; det hedder *en mand, en kone, en barn, en hus*. Og normalt anvendes pronominet *den* ved henvisning til substantiver, ex. *Æ egetræ dér, den er stor*. Men når et substantiv betegner et partitivt begreb ("stof"), henvises det med *det*, ex. *Egetræ, det er godt til at lave møbler af*. Denne brug af neutrum (kaldet innumerale eller neutralt stofgenus) er i øvrigt ikke ukendt i rigssproget, ex. *Er der nogen der vil ha' det ost dér?* Men altså ét genus i Vestjylland. I det meste af Øst- og Sønderjylland har dialekterne samme genussystem som rigssproget: utrum — neutrum. Ellers har de klassiske danske dialekter tre genus: maskulinum — femininum — neutrum, igesom det gamle nordiske sprog og ligesom de svenske dialekter.

Fleere træk nævnt i det foregående peger på Sønderjylland som et dialektområde for sig: [e] for [æ]; [x] (ustemt blødt g) som en mulighed ved klusilsvækkelsen af k; to genus ved substantiverne; men foransat vestjysk artikel. Indtrykket underbygges bl. a. af forholdene inden for vokalismen. Vi skal her kun se på dialekternes udtale af det gammeldanske lange e, *ē*. Forholdene er vist i figur 13. Man ser at netop Sønderjylland samt Sydkåne* og Bornholm har langt e (ligesom rigsmålet), mens alle andre danske dialekter har en eller anden diftong, ofte ia, ex. *ben* ['bi'ən]. De fleste danske dialekter har altså endnu flere diftonger end rigsmålet har!

Figur 14 viser to forhold inden for konsonantismen: udtalen af k foran fortungevokaler, og dialektgrænsen for udtalen af gammel-dansk n, *nd*. I svensk har k en meget fremskudt, oftest frikativ udtale foran fortungevokaler, ex. *köra, kär*. Noget lignende er tilfældet i de danske dialekter på Bornholm og i Vendsyssel (det nordligste Jylland), altså randområderne mod øst og nord. Dialekterne i Jylland og på Fyn har udviklingen i mindre grad (palatalisering af k), og i dialekterne på Sjælland (som nu næsten er uddøde) er fremskydning en meget sjælden. Fleere forhold, bl. a. den ældre danske retskrivnings <kj> i ord af denne type, ex. *Kjøbenhavn*, tyder på at frem-skydningen har været mere udbredt i ældre tid end nu. Udviklingen siden da, altså restitutionen af k foran fortungevokal, er et eksempel på en sproglig nyudvikling med udbredelsescentrum i København, se s. 130.

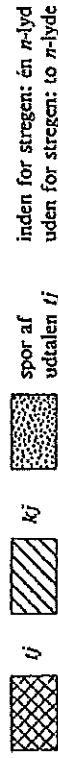
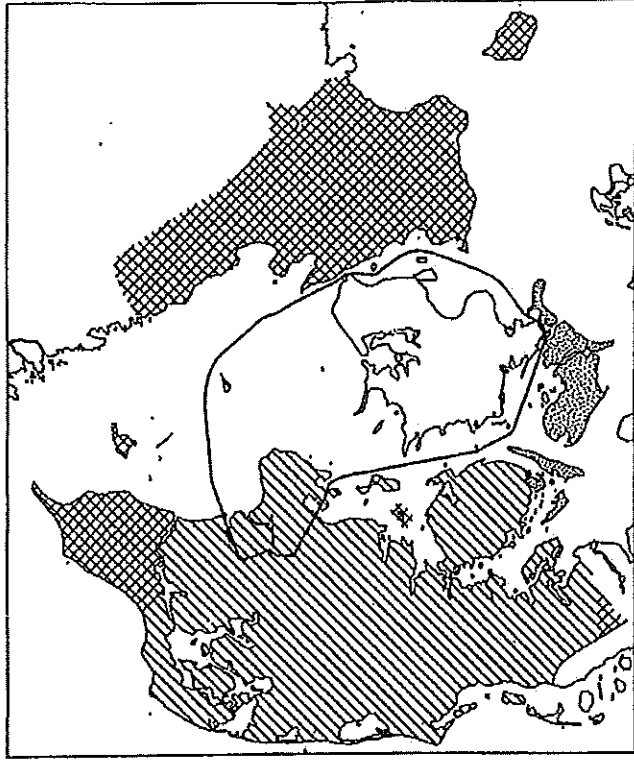
* Møderne skånsk har diftongering af alle lange vokaler.

Figur 13. Dialekternes udtale af gammeldansk *ē*.

Kombinationen <nd> har som regel stumt *d* i dansk rigsmål. Dansk har altså ikke nogen udtalesforskel svarende til skriftens modsætning mellem <n> og <nd>, ex. *sønner* — *bønder*. Det har svensk, og det har også de danske dialekter uden for dialektgrænsen på kortet i figur 14. I disse dialekter svarer udtalen [n] til <n>, hvorimod ord med <nd> har palataliseret/palatalt *n*, nasalt *j* eller almindeligt *j*. Men også her afspejler skriften, denne gang også moderne ortografi, en ældre sproglig stand, med to *n*-lyde over hele landet.

Mange andre dialektforhold kunne omtales, forholdsvis giver anledning til yderligere opdeling af de tre hoveddialektområder. Vi vil

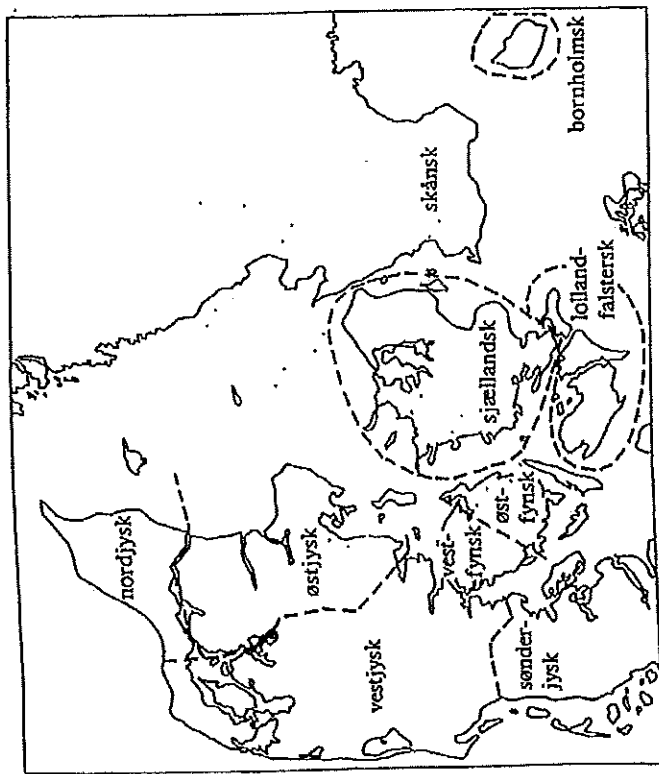
Figur 14. Dialekternes udtale af *k foran fortungevokal (signaturer)*, og dialektgrænsen for udtalen af gammeldansk *n*, nd.

slutte med et kort (figur 15) der viser en sådan opdeling af de danske dialekter. De fleste af grænserne kan genfindes på figur 11—14.

Rigsmål

Man regner med at et dansk rigsmål begynder at udvikle sig i 1600-tallet. Der opstår ordformer som breder sig til hele riget og derefter findes ved siden af de mange lokale dialekters ordformer. Svarende hertil kan man definere en rigsmålsform af et ord som en form der er udbredt over hele riget (en ulokaliserbar form). Disse nye former stammer fra den daværende københavnske dialekt, som er beslægtet med nabolandene østsjællandsk og skånsk. At netop den

SP

Figur 15. En grov opdeling af de danske dialekter.

københavnske dialekt bliver udgangspunkt for rigssproget, skyldes en række socialhistoriske forhold, først og fremmest Københavns størrelse og status som hovedstad i forbindelse med den danske embedsstands voksende indflydelse. København bliver i stigende grad landets administrative, økonomiske og kulturelle centrum; her ligger bl.a. universitetet (oprettet 1479), som uddanner embedsmænd, præster, læger osv., der efter eksamen tager det københavnske sprog med ud over hele landet. Det fremvoksende rigsmål bliver altså et højsocialt sprog i provinsen.

I løbet af 1700-tallet udvikles der også nogle sociale sprogforskelle i København: der opstår to sociolekter, høj- og lavkøbenhavnsk. Og de eksisterer stadigvæk, omend de naturligvis har ændret sig siden 1700-tallet (se næste afsnit). Hele tiden breder både de høj- og lavkøbenhavnske former sig ud over landet. Det vil efter definitionen ovenfor sige at de to sociolekter med tiden etablerer sig som rigsmål. Spredningen af de højkøbenhavnske former går hurtigst, og i begyn-

delsen af 1800-tallet er der etableret et sprog der på hvert eneste punkt har en form som er udbredt over hele riget. Lavkøbenhavnsk er nu (omkring 1980) meget stærkt på vej mod denne status. Det betyder at der (snart) er to slags rigsmål i Danmark, høj- og lavrigsmål (filnærmelsesvis lig med højkøbenhavnsk resp. lavkøbenhavnsk).

Hvis vi vil bringe vores Rigsmåldefinition i overensstemmelse med en mere traditionel opfattelse af at rigssprog ("rigsdansk", "riks-svenska") er et højsocialt prestigeprog, kan vi tage det sociale aspekt med i definitionen. Så lyder den:

En rigsmålform af et ord er en form som er udbredt over hele riget, og som er mindst lige så almindelig hos personer med høj social status som hos personer med lav social status.

Definitionen må tage hensyn til at mange former er lige almindelige hos høj og lav, derfor "mindst lige så almindelig". Bogen her bygger på denne definition.

Rent rigsmål, dvs. talesprog med lutter rigsmålformer, findes kun hos personer opvokset i København eller det øvrige Sjælland (de større byer), og kun hos nogle. Andre steder vil sproget (hos ikke-dialekttalende) altid have et lokalt præg: man taler regionalprog. Det er et paradoks at rent rigsmål, som jo består af lutter ulokaliserbare former, faktisk er lokaliserbart, nemlig til Sjælland med København!

Nogle forskelle mellem høj- og lavkøbenhavnsk

Som nævnt ovenfor, udvikles der to københavnske sociolekter i 1700-tallet. Og i løbet af 1800-tallet bliver der flere og flere forskelle mellem dem. De vigtigste af forskellene forårsages af de såkaldte lydlovsforskydninger: Mange af de lydudviklinger der sker i københavnsk, fx *r*-påvirkningerne og ændringerne af kort og langt *a* (se s. 133 f.), forløber ikke samtidigt i højkøbenhavnsk og lavkøbenhavnsk, men først i den ene sociolekt (oftest lavkøbenhavnsk), efter nogen tid også i den anden; i mellemperioden er sociolekterne forskellige på det eller de pågældende punkter. Forskellene er systematiske, idet de gør sig gældende overalt i ordforrådet hvor det er muligt. Vi skal nu se på nogle nutidige forskelle mellem høj- og lavkøbenhavnsk der netop skyldes sådanne forskydninger.

1. Ét af de mest kendte lavkøbenhavnske træk er udtalen af det "lyse" korte *a*, som vi i dansk har foran alveolære konsonanter og Ø.

Det er i lavkøbenhavnisk endnu mere lukket og fremskudt end i højkøbenhavnisk. Ex. *mand* højkøbenhavnisk ['mæn'] — lavkøbenhavnisk ['men']. Det lavkøbenhavniske korte *a* har altså det normale lange *a*'s kvalitet.

2 Ord med <re> eller <ræ> (kort vokal) har i højkøbenhavnisk ud-talen [æ]. I lavkøbenhavnisk er *r*-påvirkningen gået videre (undtagen foran velær konsonant), så vi har fået udtalen [æa]. Ex. *ret* højkøbenhavnisk ['ræt] — lavkøbenhavnisk ['ræa]. Dermed bliver der i lavkøbenhavnisk sammenfald med ord med <ra>, ex. *rat* ['ræa].

3 I højkøbenhavnisk er der hos ældre og midaldrende ikke *r*-påvirkning i ord med <ær> (lang vokal). Det er der i lavkøbenhavnisk. Ex. *kerer* højkøbenhavnisk ['ke:ɐ] — lavkøbenhavnisk ['ke:rɐ]. I øvrigt har også svensk *r*-påvirkning her.

4 I højkøbenhavnisk er kiusilen *t* mere eller mindre affrikeret, dvs. at den har *s*-klang. I lavkøbenhavnisk er affrikationen større. Ex. *Tvof* højkøbenhavnisk ['tʰiwi] — lavkøbenhavnisk ['tsiwi].

5 Ord med kort *a* har som regel [ɔ] i højkøbenhavnisk. I lavkøbenhavnisk har disse ord [ɔ]. Ex. *komme* højkøbenhavnisk ['kɔmæ] — lavkøbenhavnisk ['kɔmæ].

I slutningen af 1800-tallet havde også højkøbenhavnisk [ɔ] i ord med kort *a*. Det er altså højkøbenhavnisk der har ændret sig på dette punkt; lydændringen [ɔ] > [ɔ] er gennemført i højkøbenhavnisk, ikke i lavkøbenhavnisk. Men for de fire øvrige træk ovenfor er udviklingen den omvendte: lydloven sætter sig først igennem i lavkøbenhavnisk. Og det er det almindelige. Hvis lydloven derefter også begynder at virke i højkøbenhavnisk, vil den pågældende forskel mellem de to sociolæktet begynde at forsvinde. Man kan udtrykke det på den måde at de lavkøbenhavniske former efterhånden breder sig til højkøbenhavnisk. Da der i 1900-tallet ikke indtræder ret mange nye sociolæktforskudte lydudviklinger i københavnisk, vil højkøbenhavnisk nærme sig til lavkøbenhavnisk. Det er den generelle tendens i nutidens lydhistoriske udvikling i København. Tydelige eksempler er trækkene 2 og 3 ovenfor. Mange unge og yngre højkøbenhavnisktalende har i dag samme udtale i ordpar som *ret* — *rat*, *træf* imp. — *traf* præet. osv., og siger ['le:n] (*kerer*?) ['sæ:] osv.

Nogle aldersbestemte forskelle inden for rigsmålet

Som vi lige har set, trænger lavkøbenhavniske former ind i højkøbenhavnisk (= rigsmål) og skubber allerede foreliggende former ud. Dis-

se udtaleændringer finder især sted hos de yngste rigsmåltalende: børn og helt unge; hos dem ligger udbredelsescentret for de nye former. Sådan går det til at udtaler som ['kæ] *ret* og ['le:n] *kerer* (r) navnlig er udbredt i yngre rigsmål, mens ældre rigsmål har ['kæd] resp. ['le:ɐ]. Men det indebærer at der er nogle aldersbestemte forskelle inden for rigsmålet, nogle forskelle mellem *ældre* og *yngre rigsmål*. De to yngre-rigsmålsformer ovenfor er eksempler på sprogtæk der karakteriserer lavkøbenhavnisk i forhold til højkøbenhavnisk, og i kraft af den almindelige udbredelsesmodel lavkøbenhavnisk → yngre rigsmål har lavkøbenhavnisk og yngre rigsmål træk til fælles som adskiller dem begge fra ældre rigsmål. De oprindelige lavkøbenhavniske træk vil efterhånden brede sig fra yngre til ældre rigsmål, simpelthen ved at de unge bliver ældre.

Også udviklinger af anden type kan give forskelle mellem ældre og yngre rigsmål. Her er et par eksempler:

- 1 Ældre, især gamle, rigsmåltalende kan have blødt *g*, [y], i sproget. Midaldrende og yngre rigsmåltalende har i stedet [j] og [w] efter reglerne s. 36. Ex. *søge* ældre rigsmål ['sø:ye] — yngre rigsmål ['d̥sø:je], *drage* ældre rigsmål ['d̥k̥a:ye] — yngre rigsmål ['d̥k̥a:w̥e]. Udviklingen [y] → [j], [w] er omtrent samtidig i høj- og lavkøbenhavnisk, dog lidt tidligere i lavkøbenhavnisk.
- 2 Diftongudtalen i ord som *leg* og *møj* har vi hidtil lydskrevet [aj]. Ældre rigsmåltalende har ofte en udtale hvor diftongens første-komponent er mere lukket og fremskudt end i den yngre rigsmåls-udtale. Ex. *leg* ældre rigsmål ['læj:] — yngre rigsmål ['ləj:]. En mellemudtale findes også, både hos ældre, midaldrende og yngre. For 100 år siden var udtalen [aj] dominerende både i høj- og lavkøbenhavnisk, men så gennemgik højkøbenhavnisk udviklingen [aj] → [æj] → [əj]. Lavkøbenhavnisk har hele tiden haft [aj].
- 3 S. 40f. er der nævnt at vokalforkortelsen foran halv vokalerne [j], [w], [ɹ] og [ʃ] favoriseres af bl.a. yngre sprog. Gennemgående har ældre rigsmål altså lang vokal, yngre rigsmål kort vokal i ord med "uægte" diftong. Ex. *liv* ældre rigsmål ['li:w] — yngre rigsmål ['liw]. Men også andre faktorer indvirker på tendensen til forkortelse. Højkøbenhavnisk fører an i udviklingen.

Rigsmålets forandring og udbredelse

Det danske rigsmåls forandring og udbredelse forløber efter processer der styres af et *samspil* mellem sociale, aldersbestemte og regiona-

le kræfter. Oftest ændres rigsmålet (= høj københavnisk) ved at en lydudvikling der er gennemført i lavkøbenhavnisk, også indtræder i rigsmålet: *rigsmålet påvirkes af lavkøbenhavnisk*. Påvirkningen sker via *de yngste rigsmålstalende*; efterhånden som de bliver ældre, breder de nye former sig til alle aldersklasser. Og de nye former (der altså som regel kommer fra lavkøbenhavnisk) dukker først op i *København* og breder sig derfra til resten af landet. Dette sidste får den konsekvens at jo længere fra København vi kommer, desto flere ældre rigsmålsformer møder vi: Ex. blødt g, [y], findes kun hos de ældste aldersklasser i København, men i Jylland kan vi meget vel høre [y] hos mange midaldrende og yngre sprogbrugere, også dem hvis sprog kun er svagt lokalt farvet.

Regionalsprog.

Regionalsprog kaldes de sprog der rundt om i den danske provins har afløst og er ved at afløse dialekterne. (Se definitionen af regionalsprog s. 68.) Regionalsprogene er resultater af hovedstadssprogets udbredelse over dialektsanfundene i resten af Danmark. Og man kan opfatte det enkelte regionalsprog som et kompromis mellem på den ene side regionens dialekter og på den anden side rigsmålet. Den øjeblikkelige stilling i kampen mellem dialekt og rigsmål i et oprindeligt dialektalt sprogsamfund kan man få et indtryk af ved at undersøge sprogrugen hos et større antal personer født og opvokset på stedet. Vi finder da at der ikke går en skarp grænse mellem de dialekttalende og de mest rigsmålstalende, men at der er en skala af sprogarter mellem de to yderpunkter. Sprogbrugerne fordeler sig dog ikke lige ligt på sprogarterne: der er mange som taler et mere eller mindre dialektnært sprog, og der er mange som taler et mere eller mindre rigsmålsnært sprog, men der er få som taler udpræget blandingsprog. Det er det rigsmålsnære sprog man kalder regionalsprog. Det viser sig at de der taler det, gennemgående er yngre og socialt ret højt placeret. Det er stedets højsociale sprog, og dialekten er det lavsociale sprog.

Det fremgår at et regionalsprog er betydelig mere præget af rigsmålet end af de lokale dialekter, men også at rigsmålspræget og dermed lokalfarvningen er varierende. Regionalsprogene træk kan opdeles i flere typer:

- 1 rigsmålsstræk, deriblandt ældre rigsmålsstræk, ex. blødt g;
- 2 dialekttræk, men kun nogle;
- 3 træk der hverken er rigsmålsstræk eller dialekttræk, men betegner

særvudviklinger, bl.a. læsendtaler og hyperkorrektioner; også nogle oprindelig lavkøbenhavniske træk kan forekomme.

Et regionalsprog er altså principielt et blandingsprog, også selv om det anses for korrekt (= rigsmål) af dem der taler det.

For danske sprogbrugere er intonationen ofte det afgørende træk ved regionalsprogene, det træk der sætter sprogbrugerne i stand til at placere hinanden geografisk. Og intonationen er også det lydige træk man som sprogbruger har sværest ved at lave om på.

Nogle eksempler på regionalsprogstræk:

- 1 Rigsmålet har stød i sammensatte verber af typen *af tale* og i præfigerede verber af typen *betale*, jf. s. 52 f. Jysk regionalsprog mangler stødet i disse typer. Ex. *af tale* rigsmål ['aw,tɛ'lə] — jysk regionalsprog ['aw,tɛ'le], evt. med lidt mere åbent a. Stødmanglen er et dialekttræk.
- 2 Ord der i rigsmålet har [ø], kan bl.a. i fynsk og jysk regionalsprog have forskellige former for svækkelse af [ø], ex. *ud* rigsmål ['uð'] — fynsk og jysk regionalsprog ['uː'], ['uːj]. Der er formentlig tale om et dialekttræk.
- 3 I rigsmålet er der ikke r-påvirkning ved forbindelsen <ræ> (lang vokal). Det er der (hos nogle) i jysk og fynsk regionalsprog. Ex. *træne* rigsmål ['rɛ'ne] — jysk og fynsk regionalsprog ['rɛ'xæne]. Trækket skyldes antagelig en særvudvikling.
- 4 Endelsen -et udtales normalt [ø] i rigsmålet, jf. s. 62. Udtalen er en undtagelse fra reglen om at <t> udtales som en uaspireret klusil, dvs. som [d], i positionen efter en vokal. I jysk (sær østjysk) og fynsk regionalsprog følges reglen også ved udtalen af -et. Ex. *huset* rigsmål ['huːsø] — jysk og fynsk regionalsprog ['huːsɔj]. Trækket er et dialekttræk, men kun i østjysk.

De danske regionalsprog er ikke så godt undersøgt som dialekterne og rigsmålet. Bl.a. ved man ikke ret meget om antal og udbredelse. Måske svarer antal og udbredelse nogenlunde til den grove opdeling af dialekterne i figur 15. Det vil måske også vise sig at de regional-sprogstalende tilhører to kategorier: for det første personer som kun taler regionalsprog, for det andet personer som skifter mellem dialekt og regionalsprog afhængig af talesituationen (dialekt i uformelle, regionalsprog i formelle situationer). Man finder kun sådanne *kodeskiftere* i de mest dialektprægede egne, fx Bornholm og Sønderjylland.

BENT JUL NIELSEN

KAREN MARGRETHE PEDERSEN

GYLDENDAL

Danske talesprog
Dialekter, Regionalsprog, Sociolekter

vel kaldes dialektal i strengere forstand, men de er overordentlig forskellige. Tekst 1 er meget rigsmålsnær, mens tekst 2 i mange henseender er meget dialektnær.

Hør de to tekster og forsøg at besvare følgende spørgsmål.

M.h.t. tekst 1: Find eksempler på at det ikke er en dialekttekst (der er mangel). Hvilke bornholmske træk er der overhovedet tilbage i teksten? Stikord: stød (find både afvigelser fra og overensstemmelser med rigsmålets stødbrug), sætningstone (find under gennemlytningen eksempler på steder med karakteristisk bornholmsk tonegang).

M.h.t. tekst 2: Find eksempler på dialekttræk. Stikord: stødføremkomst, nd-ord, g + fortungevokal (i e æ y ø), sk + fortungevokal, ordet af, dobbelt bestemthed (dvs. konstruktioner af typen *den gangen*). Find om muligt eksempler på lydlig træk hvorved denne tekst adskiller sig fra bornholmsk dialekt.

Hvorved adskiller teksten sig igrigt fra almindelige dialekttekster? Stikord: ordvalg og formulering, emneområde, den dialekttalendes sociale baggrund.

Teksten er et eksempel på at bornholmere i højere grad end de fleste andre danskere også kan anvende deres dialekt når de taler om emner der ligger uden for de daglige foreteelser i et lille landligt samfund. En vigtig funktion har i denne forbindelse Bornholms Radio, hvor man kan høre både politikere og embedsmænd, både radiomedarbejdere og interviewede (herunder også unge) anvende en sprogform der indeholder udprægede dialekttræk.

Københavnsk

Lavkøbenhavnsk. Optaget 1988.

- Så må vi se, om de bliver fodboldspillere.

- Ja.: *Jåw als dæn lille han a må:æð sgra.b, de år han, ja. Han har småððer(ð) e par vendu'er härneðð.*

- Ja så skal han nok blive god.

6 - *Han har' en rægti læð'ðerbål'd därneðð ál'så. Han har - virkli go'. Han har' ås spår't, åm (han) ek nåk gåt måt gå te foðbål'd. Mæ:n han år jo fæm' år' gammel, ja syns gåt han gåt ka vænt le.t ek. Di speller jo åwwer på læ:jplassen däråwwer å ø.wer å sånåð' ek. Kåmmer jæm' mæ hål på knæ'erne å ...*

- 10 - Har du også selv gået derovre (i den lokale skole)?
 - Dår har ja ås sæl' gâ:ẽð ja. Så ja -. Å di fle'st a di lå:r, di år
 dåråwwer eno. De e'nli rat pi:nlit, a de: sånong ga.mle nong'.
 - De kan måske huske hvad du har lavet?
 - Ja: ta.k, isá'r dn e.n. Hun fek nårwvsammbruð li: enn já gik uð' a
 15 skolen ká já husk. ... Da vi há:ð hen i hånncrbaj'de - vi ku jo ek
 fãrdrow' hinn væl. Dewå sãn-n rægti bræð' e'n, å háj' e'n, å de år hun
 iþwrit inu ek. Hun har ekki fãran'derð sa en pe.n' væl. Å så-e sat vi jo
 knappenå:le i - i hins neððerde'l, æller i sto:line ek. Å di sku jo nåk sörr
 fãr å fã nong på.lstreðe sto:l ek, å vi ander må seð i didår há:r trabænke
 20 de'r ek. Å (så há) vi knæpnå:l vár gang' hun sat sa neð'. Du ve hun ráj'
 lisså horti åp jo ås. Å så stak vi á' frá henn u:ð på ganngne ek. Å hun
 jagter ås åp å neð' a tra.pperne ek, å - tru: mæ å hænte enspæktþ'ren å
 sãnåð' ek. Så gik vi så tebå: te kla.ssen. Sãwå dår e'n dår heð Gitte, hun
 var-e mæ:ẽð mæ:ẽð go' te' å å li: plusl fal neð' a sto'len å besvi'm ek. Å de
 25 gjor hun ál'tið når - når hun tru:ẽð mæ å å hænte enspæktþ'ren, så ráj
 hun ál'tið neð' a sto'len, fãr så to:r hun ek gâ neð' å hæ.nt ham væl.

Højkøbenhavnsk. Optaget 1980.

Fortælleren måtte ikke lege med børnene i husvildebarakkerne.

- ... Å ja åplew'weð sãm ganske lille pi: - för' min sko:litið - at - a fã
 stjålleð no:en læjteng' frá min há:ve, a disse bör'n. Å de - veð' vi var
 dæm fãrdi' vi vi-e åple'veð at di hørt a stæð mæ nå:ẽð på en læjvåw'n
 5 dækkeð mæ no:en - no:en svætre. De var sãn-n sto'r ko' vi há:ð te å se:ð
 på', å å sãm man ku trække, å så så: dn - i en reng' - så så: dæn mu:. Å
 dæn' var alså plusli væk. Å så hørt no:en bör'n frá disse barækker væk
 mæ en læjvåw'n, å en lillebror sæð' þw'werst på læsseð å hunnefrö's å
 frakken var alså lagt åw'wer et sæl anneð. Å så först bá'æfter gik de jo åp
 10 fãr fãr min mor va de var di e'nli há:ð hørt a stæð mæð. Å de gjor et
 vålsãm't entrök på mæ dæn' gang'. Å så var vi jo let banng fãr dæm når
 di ku gö:r sãdno:en frøgli: teng'.

Fortælleren kom fra Zahles skole til Niels Steensens gymnasium.

- Å en teng' dår sæl' åndreðð maj, de var a læ:rne - vårs dan'sklæ:r
 15 ældre rætteðð bör'nnes språw'. Fãr de var ja van' te frá Sã:les skol. Da
 ble man i et væk rætteð, ves ek man tå:lte de di kalte kårækt.
 - Hvad var det for lærere I havde på Zahle så - der rettede altså?
 - Ja alså de var - de var sãdden se't alle, mæn spesjæl' dansk læ:ren,
 åw-e nawnli di ældre læ:rrenner. Nu var dår en en ho'ben gamle lå:r-

20 renner på de tiøspång', sãm frø'kner, sãm man nærmest hæ:ð entrøk á'
stammeð enno fra frøkken Så:les stor't a sko:len ...

- I Så:les skole var vi ræt kla:r åw'wer a de var et pæ'nt språw'. Alså
vi nå:eð en ves al'ler för' de gik åp får ås ek. Mæn-e - de hor' å:benbar't
alså ås gal't - væ:reð gællne ander stæ:ðer ek. Får - får ja - ja sæl' hor i
25 - te ti:ðer fø'lt de sãm et handikap å ha dættehæ'r ø:r får språw'weð, færdi'
ja i - noawnli jo sãm ång' var vældi dømmne når ja hö- mø:te mænnsker
dår tå:lte maðð flat. Så - nå jamm de hø:r sãm te dæn' å dæn' gruppe,
ekke. Å de: jo ekke regtit. Å i då' vår - vår språw'weð blir' - æfter mi'n
30 me:neng færflå'ðeðe så - så har ja måt gör ma umå:j å si: : Jam sæl' åm
han tå:ler så græm't, så ka han vår en vældi døgti pærso'n, ek.

Social baggrund

De to fortællere hører til hver sin socialklasse. Den første kommer fra et arbejderhjem i Nyboder. Hun har gået 8 år i folkeskolen, er ufaglært og gift med en faglært arbejder. Den anden kommer fra et akademikerhjem på Østerbro. Hun er student, har en 4-årig videregående uddannelse og er gift med en akademiker. De taler begge københavnsk, men deres sprog er tydeligt nok forskelligt. Det ene er lavkøbenhavnsk, det andet højkøbenhavnsk (benævnt således ud fra den sociale tilknytning). Lad os se på nogle af forskellene.

Halvlængde

Lavkøbenhavnsk betegnes undertiden som „drævende“. Det skyldes nok, at de korte vokaler tit udtales med en vis længde (her markeret med en enkelt prik efter vokalen). Lyt fx til *pe.n'* pind og *kla.ssen* klassen.

Det flade a og andre a-er

Københavnerne må også høre for deres flade a-er, og der er vist ingen lyde, der kan sætte sindene så meget i bevægelse som a-lydene.

I rigsmålet har vi flere forskellige a-er:

- et langt lyst (fladt) a, fx i *bå:ne*, *må:se*, *gå'l* (bane, mase, gal)

- et langt mørkt (dybt) a, fx i *hæ:r* (hare)

- et kort lyst (fladt) a, fx i *banne*, *masse*, *galle* (bande, masse, galde)

- et kort mørkt (dybt) a, fx i *tamme*, *tøppe*, *køffe*, *takke*, *tawse*, *kar*
a-ernes „farve“ eller kvalitet afhænger af de efterfølgende lyde. Dog har vi altid mørkt a efter et r, fx i *prå'l* og *ralle* (pral og ralle), modsat *gå'l* og *galle* (gal og galde).

Dette system af a-lyde er forholdsvis nyt. I ældre rigsmål og ældre københavnsk havde man kun mørke a-er, og det hed fx *banne* (bande) og *masse* (masse) med mørkt a. Midt i 1800-tallet begyndte man imidlertid at erstatte nogen af de mørke a-er med lyse a-er. Udviklingen fandt først sted i lavkøbenhavnsk, men bredte sig derfra til højkøbenhavnsk og rigsmål.

Det korte lyse a er normalt knap så lyst som det lange. Der er en lille forskel på a-lyden i *banne* og *bå:ne*, *masse* og *må:se* osv. Men i lavkøbenhavnsk er udviklingen gået videre, så også de korte a-er kan udtales å. Det kan hedde *bånne* og *måsse* med samme a som i *bå:ne* og *må:se*. Det er dette korte flade a københavnerne må høre for. Det skrives undertiden med æ, men der er ikke sammenfald mellem *mån'* og *mæn'* (mand og mænd). – Også det korte flade a er i færd med at brede sig fra lavkøbenhavnsk til andre sprogformer. Sociolingvistiske undersøgelser har vist, at yngre københavnere fra middelklassen nu har lige så mange flade a-er som yngre københavnere fra arbejderklassen, og også yngre provinsboere kan have flade a-er (se fx prøven med østjysk regional-sprog i denne bog). Måske er former som *mån'* (mand) nu så udbredte, at de kan kaldes rigsmålsformer (se definitionen på rigsmålsformer s. 11). Ingen steder har man dog udelukkende flade a-er, og det er ikke givet, at det flade a vil sejre i det lange løb. Det er før set, at en lydudvikling er trængt tilbage. – Den lavkøbenhavnske tekst ovenfor har en del korte flade a-er, den højkøbenhavnske har ingen.

Foran m, p, b, f, k, g, ng og w er det korte a altid mørkt i yngre rigsmål. Men i en periode var det lyse a ved at brede sig til ord med -m, -p, -b, -f, og det hed fx *kam'*, *tabt*, *haft* med lyst a. – Den højkøbenhavnske tekst har disse lyse a-er (find eksempler), men yngre københavnere har dem normalt ikke.

Skal vi *lajj* eller *lɑ:j*?

Også *ɑj* i ord som leg og vej har i en periode haft et lysere a i højkøbenhavnsk og rigsmål, så leg hedder *laj'*. De fleste unge siger nu *ɑj*.

a-et kan være forlænget, især i lavkøbenhavnsk, så lege hedder *lɑ:j*.

j-et er ofte svundet foran endelsen -et, så leget hedder *lɑðð* eller *lɑ:eð*, eller med lyst a: *lɑðð* eller *lɑ:eð*. – Hvordan udtales ordet meget i de to tekster?

å-lydene

Ældre højkøbenhavnsk var kendt for sine a-agtige å-lyde, hvor *top* og *tom* lød næsten som *tap* og *tam*. Den højkøbenhavnske fortæller har

ikke disse å-lyde, men hun fortæller (andetsteds på båndet), at en af hendes klassekammerater blev rettet for dem.

Lavkøbenhavnsk er kendt for sine år-agtige å-lyde, hvor *potte* og *komme* lyder i retning af *pårte* og *kårme*. – Lyt til ordene *håndarbejde* og *også* (*han har også spurgt ...*) i den lavkøbenhavnske tekst. – Den år-agtige udtale har tidligere været almindelig, men i højkøbenhavnsk og rigsmål er den blevet fortrængt af den å-lyd, vi kender nu. Her har vi for en gangs skyld et tilfælde, hvor en højkøbenhavnsk udvikling har bredt sig, og hvor det er lavkøbenhavnsk, der er konservativt.

Ret eller rat?

Prøv at udtale ordene *ret* og *rat*, *rest* og *rast*, *rende* og *rande*, og lyt til hinanden. Er ordene ens? – Tidligere kunne man altid høre forskel: det hed *ræt* og *rat* osv., men i lavkøbenhavnsk er det nu almindeligt at udtale ord som *ret*, *rest*, *rende*, *frem*, *skrædder*, *shrælle*, *skræppe* med *rα*, og udtalen *rα* har bredt sig hurtigt (hurtigere i nogen ord end i andre) og kan nu anses for at være en rigsmålsudtale (husk igen definitionen på rigsmål). – Find eksempler på *rα* i den lavkøbenhavnske tekst. – Har den højkøbenhavnske tekst *ræ* eller *rα*?

Reb eller ræb?

En udvikling, der måske er mindre iørefaldende, er *re* til *ræ*, fx *grem'* (*grim*) til *græm'*; og tilsvarende *re*: til *ræ*:, fx *kræ:se* (*kredse*) til *kræ:se*. æ-formerne er nu almindelige både i rigsmålet og i regionalsprogene, i hvert fald hos yngre personer. – Prøv selv at udtale ordene *tre* og *træ*, *reb* og *ræb*, *kredse* og *kræse*. Er der forskel? – Find eksempler på *ræ* i den lavkøbenhavnske tekst. – Har den højkøbenhavnske tekst *re* eller *ræ*?

Lærer og bager

Begge fortællere taler om deres skoletid, men de udtaler ordet *lærer* forskelligt. Den ene siger *læ:r*, og den anden *lā:r*, med en udtale der rimer på *bā:r* bager. Også her er der tale om en lydudvikling, der er ved at brede sig fra lavkøbenhavnsk til andre sprogformer.

En tilsvarende udvikling har man af det korte *ær* til *år*, jf. ord som *år* er og *nårmest* nærmest, men denne udvikling er gammel og har forlængst bredt sig.

Lyden *á* i *lā:r* og *år* er ikke et *a*, der er blevet fladt, men et *æ* der er blevet dybt, og man regner den derfor ikke med til „de flade a-er“, der er omtalt ovenfor.

Nogle konsonanttræk.

I de fleste former for dansk har man en lille s-klang på t-lydene, men s-klangen er kraftigst i lavkøbenhavnsk – så kraftig, at københavnerebørn kan opfatte *pitabrød* som *pizzabrød*. – Lyt til ordet *altid* i slutningen af den lavkøbenhavnske tekst (*det gjorde hun altid*).

I ord som *krave* og *løve* udtales v oftest som w i rigsmålet (*kra:w* og *lø:w*). I ældre rigsmål hed det derimod *kra:ve* og *lø:ve* med v, og disse former kan man endnu høre, især i formel eller distinkt (tydelig) tale. På prædikestolen kan præsten tale om paradiset *hå:ve*, men når han kommer hjem, går han ud i sin *hå:w*. – Når den højkøbenhavnske fortæller siger i *min hå:ve*, er det ikke fordi hendes sprog er formelt eller distinkt, men fordi det er konservativt. Hun har dog også yngre former med w, jf. *åplew'veð* og *åple'veð*.

Nogle enkeltord

Flertalsformen *knæer* var tidligere almindelig i rigsmålet, men allerede midt i 1800-tallet er der en sprogforsker, der skriver, at den er „noget plat“. Formen har dog holdt sig længe i lavkøbenhavnsk, som man kan høre her. – Er *knæer* mere plat end *træer*?

Udtalen *læ:rrenner* (lære-rinder) i den højkøbenhavnske tekst er konservativ. Den høres vist aldrig hos yngre mennesker – rent bortset fra, at yngre mennesker normalt kalder deres kvindelige lærere for *lærere*. (Fortælleren her er født i 1940'erne). – Formen *lære-rinder* kaldes undertiden affekteret. Er den mere affekteret end *morde-risk* og *krige-risk* (der er dannet med endelsen *-isk*)?

Hvorfor kaldes lavsociale former og udtaler for „platte“, mens højsociale former og udtaler kaldes „affekterede“? Kunne man tænke sig, at det var omvendt?

Udvikling og udjævning

Både høj- og lavkøbenhavnsk kan have konservative træk, som ikke (længere) findes i den anden sprogform, og nye træk, som ikke (endnu) findes i den anden sprogform, men det almindelige er, at trækkene findes i begge sprogformer, blot med forskellig frekvens. Både høj- og lavsociale københavnere siger *ra* i ord som *ret* og *frem*, men de lavsociale gør det hyppigere. Frekvensen varierer fra den ene person til den anden, og den kan også variere hos den enkelte person, alt efter situationen.

Som regel taler ældre mennesker et mere konservativt sprog end yngre mennesker. I samme familie siger forældrene måske *ræt* og *fræm'*,

mens børnene siger *rat* og *fram'*, eller forældrene siger *læ:r*, mens børnene siger *lår*. Der er altså forskel på ældre og yngre lav- og højkøbenhavnsk (og på ældre og yngre rigsmål).

Når de to tekster her er så forskellige, som de er, kan det skyldes, at den ene repræsenterer et forholdsvis moderne lavkøbenhavnsk, mens den anden repræsenterer et forholdsvis konservativt højkøbenhavnsk. Aldersforskellen på de to fortællere er 16 år.

Det generelle indtryk er, at forskellen på de to sociolekter er blevet mindre i de sidste årtier, dvs. at yngre lav- og højkøbenhavnsk ligner hinanden mere, end ældre lav- og højkøbenhavnsk gjorde. Det kan skyldes, at de sociale skel er blevet mindre skarpe: der er større social mobilitet og mere kommunikation på tværs af socialgrupperne.

Det er dog tankevækkende, at det især er de lavkøbenhavnske træk, der vinder frem. Normalt vinder en sprogform ikke frem, med mindre den har en vis prestige. – Har lavkøbenhavnsk mon prestige – på trods af at det kaldes „fladt“ og „drævende“? – Virker det „tjekket“ at tale lavkøbenhavnsk?

Tekster

Vestjysk

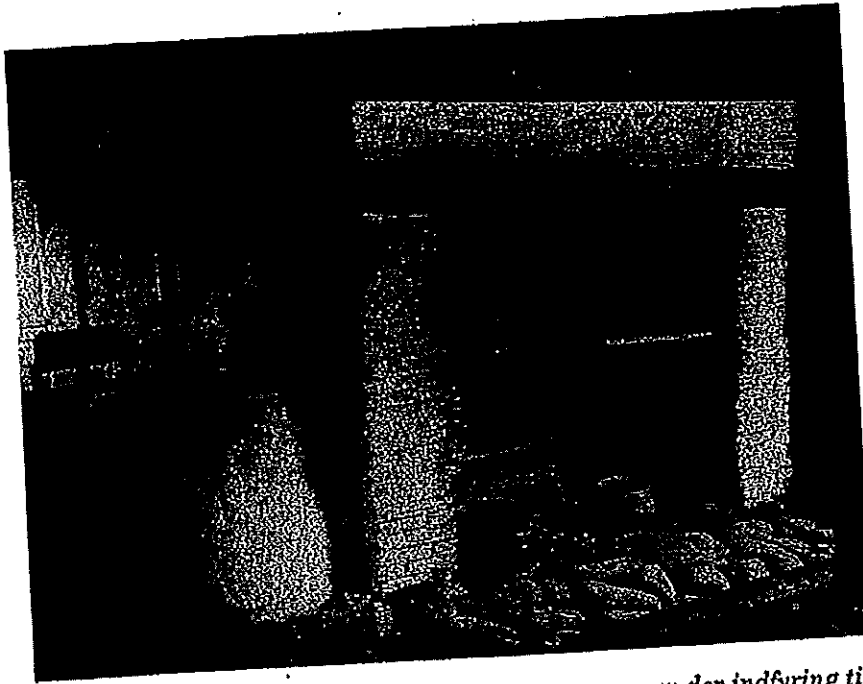
Dialekt. Optaget 1973.

– A blöw gywt¹ ... i ne'tten hunjer å a'tten. Å dewwer onjer smo' ko'r² dænj' gång'. Vi hå:ð tow' ky'er da vi begynjt' – te dæ:r sku jo spå:res, å de billist de wåjjo no de den³ ku sjæl' laww.

– Dæ:rfå – vi bagt' jo aljt'i i æ stuer ow'n, å de begynjt' vi mæj gja:n⁴ o⁵ æ aw'ten fa:r⁶. Da sko:lj⁷ vi æ row⁸, å ... så kom vi su:rdej' i'-et ...

– Hvad var det der blev fyret med?

– De wår som reg'gel kwa's vi – vi sko'-et⁹ å'p¹⁰ i æ planjta'sje. Å så næ'r¹¹ te æ rowbrø'e de he¹² væn ikj¹³ en kwoti'er, så såt vi gja:n æ kå:g¹⁴ ikj. Å dæ:r wåv'vi – gja:n en fiije fæm' kagger sat – så wår æ ow'n som

Bryggersskorsten i jysk gård. Til venstre i skorstenen er der indfyring til bryggerkedlen, midt i til den murede bageovn, der rager ud bag skorstenen. Man fyrede kraftigt i bageovnen, ragede aske og gløder ud og satte brødene ind og lukkede for ovnen. Rugbrød skulle bage ca. 3 timer ved eftervarmen. — Foto: Frilandsmuseet.

reg'gel fulj'. Mæn næ'r så vi hād tån¹⁵ æ kåg ukø¹⁸, så ku vi gāt bā:g
bo:ðe kregler å småkagger dæ:r ve æ sijj aw' injen æ rowbrø' sku ukø ...

— Å ka hāwsk¹⁷ onjer fōst vær'denskrikj, da kne'v-et snā'r en¹⁸ ku fo
æ lyw' ful¹⁹. Å ka hāwsk awwer uwwō å tien²⁰ en stæj²¹ — da fæk vi nō
hæjjer²² e²³ frā mæjje²⁴ å så dæ:r te æ klā'h syw' o æ aw'ten — da ku a
grāww²⁵ spijs syw' stōkker rowbrø'e ...

Om at klippe får:

— Dewwe jo om fāror; de browwe²⁶ en jo e't om a'tteror. Om fāror —
injen æ fo'r sku læmm — da blōw di wasket. Å de sku en jo væ sō'n²⁷ let
fūsegti mæj ifal' te diwwe næ'r ve læmmen.

1. gift	15. taget
2. små kår	16. ud
3. den, dvs. man	17. huske
4. gerne	18. en, dvs. man (jf. 3)
5. (p)å æ aften, dvs. om aftenen	19. få livet fuldt, dvs. blive møt
6. før	20. tjene
7. skoldede	21. sted
8. æ row, rugen	22. heller
9. skar det	23. ikke/intet
10. oppe	24. middag
11. når	25. grove, dvs. i høj grad
12. he, svag form af hā:ð, havde	26. bruger
13. i	27. sådan
14. kage, dvs. franskbrød	

Tegnet r står her for fortonge-r (som i engelsk og svensk), undertiden ligefrem „snurrende“ eller „rullende“ r. Tegnet a dækker i alm. over en temmelig „mørk“ a-lyd (α eller en mellemtung mellem a og α); kun i forbindelse med nj og lj (plantage, altid) høres det lysere α.

Stedsbestemmelse

Grundlag: kort 2, 3, 8 og 10 samt følgende træk i teksten:

- (1) æ ow'n = ovnen, æ lyw' = livet, æ fo'r = fårene
- (2) stød i a'tten, ne'tten, å'p (oppe), aw'ten, bag't (bagte)
- (3) en kvarter, en sted
- (4) ø i ud, ude
- (5) w i „vasket“, men v i „være“

danske talesprog

BIND 1 2000

INDHOLD

Forord	1
Marie Bjerrum - Bibliografi i anledning af 80-årsdagen 9/5 2000	3
INGE LISE PEDERSEN: Fra folkemål til multietnolekt: Kontinuitet eller brud?	5
INGER EJSKJÆR: Udtryk for (løbe) løbsk i danske dialekter	31
ANETTE JENSEN: Det drejer sig om <i>kræng</i> . Et forsøg på at analysere en betydningsudvikling	61
FINN KØSTER: Træk af sproget i byerne på Fyn	89
RUTH HORAK: <i>Hvad mener du med dette begreb, kære kollega?</i> Parametre i kontrastiv terminologisk analyse af variationsbegreber	109
PIA QUIST: Ny københavnsk 'multietnolekt'. Om sprogbrug blandt unge i sprogligt og kulturelt heterogene miljøer	143

Ny københavnsk 'multietnolekt' Om sprogbrug blandt unge i sprogligt og kulturelt heterogene miljøer

AF PIA QUIST

I artiklen fremlægges resultaterne af et pilotprojekt som forfatteren har gennemført under sin ansættelse som forskningsassistent på Institut for Dansk Dialektforskning i perioden november 1998 – marts 2000. Projektet har haft til formål at undersøge om de meget blandede, flersprogede miljøer i København har ført til nye varieteter af dansk talesprog som man har set det i eksempelvis Sverige ined rindebysvensk. Forfatteren viser at der kan registreres standardafvigende sprogbrug som ikke kan forklares som dårligt udviklede danskkompetencer, men som bør beskrives som en ny dansk varietet, en multietnolekt.

1. INDLEDNING	144
2. PILOTUNDERSØGELSENS DESIGN OG DATA	146
2.1 DATAMATERIALET	146
2.2 SØG OG DU SKAL FINDE – METODEDISKUSION	146
2.2.1 OM DATAINDSAMLINGEN	148
2.2.2 OM DATABEKREFTIGEN	150
3. DE UNGES SPROG – EN VARIETET AF DANSK	151
3.1 FORENKLENDE TVÆK	151
3.2 DELKONKLUSION	155
3.3 EKSPANDERENDE TVÆK	156
3.4 DELKONKLUSION	159
3.5 SKIFT MELLEM VARIETETEN OG STANDARDANSK	159
3.6 DELKONKLUSION	165
3.7 HVAD SIKKER INFORMANTERNE SELV? DE RETROSPEKTIVE INTERVIEW	166
3.8 DELKONKLUSION	172
4. HVOR UDBREDT ER FÆNOMENET?	173
4.1 EVIDENS FOR UDBREDELSEN	173
4.2 DELKONKLUSION	177
5. HVILKEN TYPE VARIETET?	178
5.1 INTERSPROG ELLER KREOLSPROG?	179
5.2 DIALEKT?	181
5.3 SOCIOLEKT?	187
5.4 REGISTRER?	187
5.5 NYT BEGEB: MULTIETNOLEKT	188

Mange af interaktionerne fra selvoptagelserne ville have været uforståelige hvis jeg ikke havde haft mulighed for at supplere med de få observationer jeg fik mulighed for at foretage i de tre institutioner. Blandt andet derfor er den vigtigste erfaring fra pilotundersøgelsen, som kan gives videre til en evt. større undersøgelse, at det bandede datamateriale med stor fordel kan suppleres med deltagerobservationer. Spekulationer over om informanterne taler mere eller mindre "pæner" eller "grimmere" end de plejer at gøre når båndoptageren kører, kan for mig at se bedst afdækres gennem længerevarende og systematiske deltagerobservationer blandt informanterne. Deltagerobservation som metode kan, som supplement til det bandede materiale, skabe mere detaljeret indsigt i om, af hvem, hvor og hvornår der tales 'nydansk'. De retrospektive interview kan også bidrage med vigtig indsigt i informantens viden om og holdninger til deres sprogbrug og har i denne undersøgelse været en vigtig kilde til viden om hvilken status variationen nyder blandt de unge. Men igen, de kan med fordel suppleres med indsigter fra deltagerobservationer.

2.2.2 Om databeskrivelsen

Jævnindt at afslutte et på forhånd udpeget fænomen kan også være problematisk styrende for analysen af datamaterialet. Før at afgøre om der kan påvises en ny variation af dansk, må beskrivelsen ske inden for rammerne af det beskrivelsesparat der eksisterer i forvejen. Det betyder at jeg har været nødt til at forholde mine data til begreber som dialekt, sociolekt og register. Faren ved denne fremgangsmåde er at beskrivelsen kan komme til at blive en demonstration af hvordan dataene passer ind i de eksisterende begreber. Konklusionen af min diskussion af begreberne er da også at den eksisterende terminologi ikke synes dækkende, at der er behov for et helt nyt begreb som betegnelese for den særlige sprogbrug der opstår i flersprogede, heterogene miljøer.

På grund af materialets beskædede omfang og dets karakter af pilotprojekt egner det sig ikke til kvanitativ bearbejdelse. Mine analyser er eksplorative og kvalitative i den forstand at jeg på baggrund af udskrifter og gennemlysning fremdrager karakteristiske sproglige træk ved informantens sprog. Det er ikke muligt at anvende analyserne som udgangspunkt for generaliseringer, men materialet er dog af et omfang så der kan udledes kvalificerede hypoteser om emnet.

Som altid når sprogbruken beskrives for en større gruppe, sker det på bekostning af den individuelle variation. Således også når jeg beskriver sproget i min gruppe

af informanter. Der er blandt informanterne forskel på hvilke træk de bruger hvor meget og hvor lidt, hvor og hvornår. Når jeg taler om karakteristiske træk i informantens sprog, mener jeg træk som forekommer gentagne gange i datamaterialet.

3. De unges sprog - en varietet af dansk

I det følgende bruger jeg *variantet* som:

A neutral term [...] to refer to any kind of language - a dialect, accent, sociolect, style, or register - that a linguist happens to want to discuss as a separate entity for some particular purpose (Trudgill 1992: 77).

Denne definition er bred og derfor en god operationel term indtil videre. For mig at se kan der inden for rammerne af denne undersøgelse opstilles to kriterier for om det er værd at diskutere informanters sprogbrug som en separat enhed, som en varietet. Det ene kriterium bygger på en sproglig beskrivelse. Er der gennemgående sproglige træk i datamaterialet som adskiller sig fra standard københavnsk ungdomssprog? Det andet kriterium bygger på informantens holdning til deres egen sprogbrug. Mener de selv at der eksisterer et særligt slags 'nydansk' som adskiller sig fra et andet slags dansk, et standarddansk?

I det følgende gennemgås først en sproglig beskrivelse af de unges sprogbrug. Beskrivelsen støtter et billede af en sprogbrug der er karakteristisk for nogle unge i København. Det er en sprogbrug der afviger fra københavnsk ungdomssprog. Man kan naturligvis indvende at københavnsk ungdomssprog ikke er blevet undersøgt og beskrevet systematisk, og det derfor er problematisk at behandle noget som afvigende herfra. Imidlertid har arbejdet med de unge givet mig et solidt indblik i hvad en sådan størrelse kunne være. Alle optagelserne indeholder timer med uformel sprogbrug, og gennemlysningen og transskriberingen, ud over besøgene i de respektive institutioner, har givet mig et godt sammenligningsgrundlag. Både i ungdomsklubberne og på gymnasiet er der mange, herunder flere af de udvalgte informanter, der ikke anvender de nedenfor beskrevne sprogbrugstræk. Disse unges sprogbrug samt øvrig kendskab til standarddansk og københavnsk (Brink & Lund 1975, Gregersen & Pedersen 1991) udgør sammenligningsgrundlaget.

3.1 Forenklende træk

I beskrivelsen af rinksbysvensk skelner Kotsinas mellem *forenklende* og *eksperderende* træk (1988a og 1994):

De forenklande dragen består oftest i en tendens til anvendelse af mindre markerede strukturer, der svenskan har mere markerede. Inom morfologi och syntax tycks avvikelserna främst bestå av osäkerhet i genusval, utelämnade eller felaktigt kongruensböjning, felval av preposition, felaktig ordföljd, t ex rak, der svenskan kräver omvänd, och i något mindre utsträckning "osvensk" val av tempus eller species. Rens uttalamningar av formord förekommer också [...] Även i uttalet förekommer en del drag som skulle kunna betecknas som förenklande (1988a:267).

Förenklande træk kan altså ifølge Kotzinas både være af morfologisk, syntaktisk og fonetisk art. De træk der i mine data i første række kan kategoriseres som forenklande, er manglende inversion, overforbrug af fælleskøn, udeladelse af stød og standardafvigende trykfordeling. Disse gennemgås i det følgende træk for træk.

Sprogtypologisk ser plejer man at sige at dansk er et svo-sprog, dvs. at leddene i en sætning typisk fremviser rækkefølgen subjekt, verbum, objekt. Men dansk viser også mange afvigelser fra denne rækkefølge både i hoved- og ledsætningskonstruktioner. Placering af negation og andre adverbialer i ledsætninger samt inversion i deklaratve hovedsætninger er noget af det sværeste at lære for en udlænding der skal tilegne sig dansk som fremmed- eller andetsprog.⁸ Fordi standarddansk ordstilling er så vanskelig at få på plads for en lærer,⁹ vil en afvigende ordstilling typisk opfattes som lærersprog produceret af en person der endnu ikke behersker dansk. En ytring som *I morgen hun skal til fest* (i modsætning til *I morgen skal hun til fest*) vil sikkert af de fleste med dansk som modersmål blive opfattet som dårligt eller måske 'indvanderagtigt' dansk. De to sprogede informanter i pilotundersøgelsen er ikke lærere i den forstand at de er i gang med at tilegne sig dansk. De er naturligvis som alle andre, også unge med dansk som modersmål, stadig i gang med at udvikle deres danskkompetencer, men det er ikke det samme som at være i en sprogtilegnelsesproces. De er ikke lærere, men tosprogede, vokset op med et modersmål (tyrskisk, arabisk, kurdisk eller andet) og dansk som andetsprog. Men i nogle af informantens danske sprog er der eksempler på ordstilling der afviger fra standarddansk – ordstillsingsstræk der i Kotzinas' terminologi er forenklande. F.eks.:

[1] når man er i puberteten, man tænker mere.

[2] normalt man går på ungdomsskolen.

⁸ Der kan anslås flere forklaringer på hvorfor dansk ordstilling er så vanskelig. For en funktionel baseret forklaring henvises til Lund 1997; for en formal, strukturel baseret forklaring se Hummerberg & Viberg 1979.

⁹ En lærer er en person der er i gang med at lære et nyt sprog (med eller uden undervisning).

Eksempel [1] viser manglende inversion af subjektet og det finitte verbal efter frontplaceringen af en ledsætning, og i [2] er der manglende inversion efter frontplaceringen af adverbiet 'normalt'. Disse er eksempler på typiske ordstillsingsafvigelser der forekommer i materialet.

Genusforenkling er et andet karakteristisk træk i nogle af informantens sprog. Eftersom ca. 75% af alle danske substantiver er fælleskøn, vil en lærer der skal tilegne sig dansk, have mest positiv evidens for at danske substantiver er af dette køn. Fælleskøn er simpelthen det mest frekvente. Derfor vil lærere sandsynligvis vise størst tendens til at gæusforenkle i denne retning og overforbruge fælleskøn. I et genussystem som det danske hvor substantivernes genus for det første ikke har nogen semantisk betydning, og for det andet kun kommer til udtryk i tilknyttede størrelser (artikler, pronominer, adjektiver), vil systemet være relativt udsat for forenkling i lærersprog (og i standardsproget over tid, K.M. Pedersen 1999). I mine data er der en tendens til overforbrug af fælleskøn. F.eks.:

[3] ok jeg kommer på fredag og ser om du får en job.

[4] jeg har den der blød med.

[5] jeg kaster en dobbelt-v efter dig.

I standardsproget hedder det *et job*, *det der blød* og *et dobbelt-v*.

Manglende stød er et af de standardafvigende træk der er hyppigt forekommende i informantens udtale. Men også afvigende intonation og trykfordeling er almindeligt. Hvis vi definerer umarkerede træk som træk der er frekvent udbredt i verdens sprog, er det danske stød et træk der hører til de markerede. Artikulationsrisk drejer det sig om en glottal sammentrækning der sprogligt set er en prosodisk størrelse knyttet til stavelse. Så vidt vides, er dette et ganske unikt træk ved dansk.¹⁰ I følgende eksempel udelader Mirca stød i mindst tre ord:

[6]

Serife: jeg har [ʃ] hvis man tæller så over tusind.

Mirca: hvis vi tæller vores sammen [ʃæmm] så bliver der femtusind [ʃæmmurʃ]

Serife: xxx firetusind.

%som: xxx uforståeligt

¹⁰ Om det danske stød se Cronnum 1998: 179-192.

Mirca: oh prøv og se ham der # han er rigtig grim [græm].

Adverbiet *svømmen* [svøm] har på standarddansk stød (i Danias lydskrift gengivet som et hævet komma) på den stærke konsonant /m/ efter den korte vokal /a/. En typisk udtale blandt nogle af undersøgelsens informanter er [svøm], altså uden stød, som her hos Mirca. Det samme gælder et ord som *rusind* (som forekommer mange gange i matadoroplægsene) der på første stavelses lange vokal har stød på standarddansk [ru:st], men som hos nogle af de unge udtales uden stød [ru:st]. Enstavelsesordet *grim* ville i en standarddansk udtale lyde [græm] med stød. I eksempel [6] forlænger Mirca vokallyden /æ/ markant i forhold til den standarddanske udtale samtidig med at stødet udelades.

Det er dog langt fra alle ord de unge udelader stød i. Et i ungdomsprog frekvent ord som *mand* har stort set altid stød, f.eks.:

[7] bare fordi jeg har den, mand [mænd].

Mænd bruges her som en form for diskurspartikel med en både ytringsforstærkende og ytringsafbøttende funktion. Denne brug er almindelig i københavnsk talesprog, og måske pga. ordets hyppighed udelades stødet ikke i netop dette ord. Uanset årsagen til at nogle ord udtales med stød og andre ikke, skal eksempel [7] vise at de unge faktisk bruger stød i deres sprog og altså artikulatorisk behersker fenomenet.

En standardafvigende fordeling af tryk er et andet tydeligt udtaletræk hos nogle af de unge. Der er en tendens til at informanterne bruger det man kalder *stavel- sesrytmisk* tryk, i modsætning til *trykrytmisk* tryk. Dansk er almindeligvis et trykrytmisk sprog, hvilket vil sige at trykket i sætningen følger en fast puls eller rytme uafhængig af hvor mange ord der er i den givne sætning. Standarddansk trykfordeling vil derfor i eksemplerne [8] og [9] se nogenlunde sådan ud¹¹:

[8] # øh der er køn de der tilbåge

[9] wållah jeg siger min størebør han skylder mig syvhundrede kroner.

¹¹ Hovedtryk på betonede stavelser markerer jeg i eksemplerne med accent over vokalen. Mine markeringer af trykfordelingen kan forekomme grov, men formålet er blot at illustrere forskellen på den tryk- og stavelsesrytmiske udtale. Bityk markeres derfor heller ikke.

I nogle af de unges udtale forekommer flere, men en anelse svagere tryk med kortere afstand imellem. Til sammenligning gengives her trykfordelingen i eksempler fra datamaterialet:

[10] # øh der er køn de der tilbåge

[11] wållah jeg siger min størebør han skylder mig syvhundrede kroner.

Denne form for trykfordeling kan i nogle danstere øre give et monotont og staccatoagtigt indtryk. Jacobsen (1999) finder i sin undersøgelse af Nuuk-dansk at det stavelsesrytmiske tryk er et af de tydeligste træk ved hendes informanternes sprog. Hun tolker dette som interferens fra grønlandsk. Jacobsen skriver med henvisning til Anders Erikssons disputats at "de såkaldt "tryk-rytmiske" sprog har en relativt mere kompliceret stavelsesstruktur end de "stavelses-rytmiske" sprog" (citeret fra Jacobsen 1999: 7, Jacobsens fremhævning). Stavelsesstrukturen anses som afgørende for typen af trykfordeling i forskellige sprog. Til gruppen af forenklede træk regner Kotsinas både træk der kan tolkes som interferens fra speakterens modersmål og træk der er 'mindre markerede' (1994:148). Om der for mine informanternes vedkommende er tale om interferens fra informanternes modersmål, kan jeg ikke være sikker på. De unge har mange forskellige modersmål, og jeg har ikke et nøje kendskab til trykforholdene i disse. En antagelse om at der er tale om interferens, ville dog stemme overens med den almindeligt anerkendte opfattelse at overførsel fra L1 til L2 er mere almindelig hvad angår udtale end hvad angår syntaks og morfologi (Ellis 1994: 316).

3.2. Delkonklusion

Jeg har i det foregående gennemgået eksempler på tre typer af forenklede træk: syntaktisk, morfologisk og fonetisk standardafvigende træk. Man kan indvende at disse træk også kan forekomme i standarddansk talesprog. Talesprogets "on line" natur betyder at det ikke er ualmindeligt at der verbaliseres ytringer med strukturer som også afviger fra standarddansk, og som f.eks. ikke forekommer i skriftsprog. Afvigelser fra standardkonstruktioner kan forekomme på alle niveauer af sproget, og altså også mht. ordstilling, ¹² genusvalg og stødbrug. Men sådanne afvigelser vil ofte enten blive rettet undervejs, eller brugen af gambitter, pauser og prosodi vil pege på at konstruktionen har form som den har, netop fordi der er tale om talesprog. Men eksemplerne [1] til [11] tilhører ikke denne

¹² Pedersen (1996) har f.eks. vist at hovedsætningsoversætning i bisætninger er almindeligt forekommende i dansk talesprog og danske dialekter.

gruppe af almindelige "talesprogsfejll". Der forekommer ingen skrivrettelser eller andre indikationer der kunne pege på at trækene er forårsaget af talesprogets "on line" natur. Derfor vil de beskrive træk let af en lyttende kunne opfattes som "dårligt dansk"¹³. Men brugen af disse træk er ikke udtryk for forenklet eller dårligt dansk, men snarere for en bred og kreativ sprogbrugskompetence. Det vil jeg vise senere i det nedenstående. Først beskrives nogle af de ekspanderende træk der karakteriserer de unges sprog.

3.3 Ekspanderende træk

Til de ekspanderende træk hører: "vissa inslag i ordforrådet, främst ord av slang-karakter och svordomar" (Koisinas 1988a: 268). Ekspanderende træk er nok det mest iøjensynlige ved de unges sprog. Jf. følgende eksempler:

[12] jeg çaldrede alt for meget.

[13] ew.har du ikke set de der kdz.

[14] ja han sagde hvis jeg finder det igen ikke også jeg ringer til aghas
og så og så og så siger jeg ting til ham # wallah jeg svægger på min
egen grav og min mor og min fars grav.

De fremhævede ord og fraser *jeg svægger på min egen grav og min mor og min fars grav* er eksempler på ekspanderende træk. De indlånede ord, som har opinddelse i flere forskellige sprog, dækker ofte semantiske felter som er typiske for slang, f.eks. udtryk for piger: *kz* er tyrkisk og betyder pige, *kzlar*, som er flertalsformen, bruges også. Ord for pigens kønsorganer er også typiske (*am*, tyrkisk, *pička*, fra serbokroatisk) og for mandens (*varak*, tyrkisk). Ordene bruges ekspressivt i talesproget, men de kan også udfylde nye semantiske og diskursive funktioner: *aghas*¹⁴ i [14] betyder en person der kontrollerer, og bruges som overbegreb for lærer, forældret, politi, togkontrollør eller andre der holder øje med de unge. *Ev* er et lån fra kurdisk og bruges til påkaldelse af opmærksomhed som i [13]. Ordet *çaldrede* i [12] er et eksempel på at ordene kan indarbejdes i dansk og få dansk morfologi. I ordet indgår *çal* som er stammen i det tyrkiske ord for *at spæle*. I de unges sprog har ordet fået dansk svag præteritumendelse så det bliver til *çaldrede*. Det høres også i infinitiv- og participiumformerne *çaldre* og *çaldret*. Ordet bliver til *çaldre* med *-dre* i stedet for *çale*, *çalede*, *çalet*. Det

¹³ Eller i nogle tilfælde som traditionel dialekt - der findes danske dialekter uden genusdistinktion og dialekter uden stød - men det er trods alt ikke den mest nærliggende tolkning når man i øvrigt lytter til udtalet.

¹⁴ Ordets oprindelse er usikker, men det er sandsynligvis et lokalt arabisk ord evt. fra Marokko. Det udtales med en arabisklignende halslyd.

kan skyldes at det er dannet på baggrund af danske verber med *-dre*-endelse, såsom *fødre*, *bladre*, *studre*, *kludre*, *lfjædre* osv.

Wallah er det mest udbredte af de ekspanderende træk. Det kendes i alle institutionerne, og bruges også i Århus.¹⁵ Og både Koisinas og Norrtier (under udgivelse) kan rapportere om brug af *wallah* blandt deres informanter. Ordet er af arabisk oprindelse, men bruges også i tyrkisk. Det betyder 'ved Gud' (~ *jeg svægger ved Gud*). De unge bruger det med adskillige funktioner. Det mest udbredte er en intensiverende funktion som en understregning af det der siges:

[15] wallah jeg siger dig efter den der fest jeg tænker bare på fest og
kz.

Men *wallah* bruges også som en form for spørge- og bekræftelsespartikel. I [16] udtaler Mehmet ordet med en ikke-faldende intonation og udtrykker samtidig hermed en grad af overraskelse, og med en faldende intonation bekræfter Ahmed sit udsagn.

[16]

Ahmed: jeg så Sabrina i dag.

Mehmet: wallah.

%com: spørgende, ikke-faldende intonation

Ahmed: ude foran bussen.

Mehmet: wallah.

%com: spørgende, ikke-faldende intonation

Ahmed: wallah.

%com: bekræftende, faldende intonation

Ofte bruges *wallah* også sammen med *billah*:

[17] til grin wallah billah du er til grin.

Billah er oprindeligt arabisk, en sammentrækning af *bi ism Allah* (~ i Guds navn, så *wallah billah* betyder egentligt *jeg svægger ved Guds navn*).

¹⁵ Jf. henvisning til studenteropgave fra Aalborg universitet i afsnit 4.

Det tyrkiske ord *lan* er også et udbredt og frekvent ord (kendes også fra Kotsinas' materiale). Det betyder 'mand' og kan bruges dels til påkaldelse af opmærksomhed, dels på samme måde som partiklen 'mand' i dansk (jf. eksempel [7]):

[17] *lan* må jeg godt selv læse.

[18] den er dårlig *lan*.

Den kurdiske variant med samme funktion, *lo*, er der også flere eksempler på i materialet.

[19] prøv og hør *lo Galatasaray* skal spille i dag

Der er endvidere et eksempel på at et ord kan få engelsk eller spansk morfologi: *para* er tyrkisk og betyder penge, men selv om penge også på tyrkisk per se er et flertalsord, er der eksempler på at de unge siger *paras* med et flertals-s. F.eks.:

[20] *wallah* jeg siger min storebror han skylder mig 700 kroner, jeg skal have 350 i dag og 350 om to uger # I got *paras*

Baldre baldre i [19] er et eksempel på de uges sproglige kreativitet.

[21] *din* svans jeg skal stadigvæk give dig tæsk du lavede *baldre baldre* *baldre* på mig i går i toget.

Ordet er en leg med lyden af *çaldre* – *baldre* rimer på *çaldre* – men det fordeles, dvs. udsiges to gange lige efter hinanden. *Baldre baldre* er substantivisk i modsætning til *çaldre* der er et verbum. Det betyder ikke helt det samme som *çaldre* 'at stjæle' (ej heller 'et tyveri'). Det betyder noget med at snyde eller narre (snyderi, nareri).

De ekspansive træk bruges af informanterne på tværs af deres modersmål, dvs. også af personer som ellers ikke kender de sprog som ordene oprindeligt stammer fra. Der er altså mange eksempler på *crossing* i materialet.¹⁶

¹⁶ Crossing betegner det fænomen at en person bruger træk fra sprog som han/hun ikke forventes at bruge eller kende til (Rampton 1995). Se endvidere afsnit 7.

3.4 Delkonklusion

Med 'nydansk' er der tale om et helt nyt fænomen i dansk, og for at vi som sprogforskere overhovedet kan forholde os til det, er en sproglig beskrivelse nødvendig. Derfor har jeg i det foregående kun gjort forsøg på at inddrage fænomenet på sprogbrugsniveau, og her lader det sig altså gøre at beskrive et fænomen med egne karakteristiske træk der afviger fra standard sproget på flere niveauer. Sprogbrugen får sine karakteristiske træk dels fordi dansk er i en kontaktsituation hvor det møder indvandrersprogene (mest tyrkisk, arabisk, kurdiske og serbokroatisk), dels fordi dansk for flertallet af disse unges vedkommende tales som andetsprog. De flersprogede omgivelser sætter sig altså spor i nogle af de unges sprogbrug i både leksis, morfologi, syntaks og udtale. Defineret på sprogbrugsniveau kan de unges sprog beskrives som en varietet af dansk.

3.5 Skift mellem varieteten og standarddansk

Inden jeg fortsætter redogørelsen af de unges sprog som en varietet af dansk, er det vigtigt at få vist og understreget at der ikke er tale om intersprog.¹⁷ Når en del af de præsenterede træk beskrives som forenklede, kunne man få det indtryk at de unge ikke behersker dansk – at de er nødt til at forenkle det danske sprog til et simpelt og lettere håndterbart system for at kompensere for manglende sprogsindsættelse. Det er sikkert også tilfældet for nogle tosprogede unge i Danmark, specielt de der er kommet hertil i en sen alder, men som jeg vil vise i det følgende, bruges de forenklede træk som spilmærker der snarere end at forenkle udvider det sproglige register.

I det følgende uddrag fra Ahmeds selvoptagelser kører Ahmed sammen med Mehmet og Dawood i bus på vej til Københavns centrum for at købe tøj. I uddraget tager Ahmed forskellige samtaler op. Han refererer bl.a. til et blad som de har talt om tidligere på dagen, han taler om fester – en tidligere og en kommende – og han taler om en pige, Sabrina, som han godt kunne tænke sig at lære at kende. Mehmet sidder ved siden af Ahmed så det er mest de to der taler sammen. Ind i mellem blander Dawood sig. Han sidder på sædet bagved Mehmet og Ahmed.

¹⁷ Et sprog under udvikling i en tilegnelsesproces, mellem første og andetsprog (Selinker 1972).

91

mere varierede sammenhænge end Appels gadesprog tilsyneladende gør.²⁵ Selv om 'nydansk' er afgrænset til brug i indgrupper af unge nydanskere, bliver det brugt i mange forskellige situationer og om mange forskellige emner. Dertil kommer at varieteten ser ud til at have mere med *brugerne* end med *brugen* at gøre, idet 'nydansk' bl.a. bruges til at markere solidaritet med indgruppens sprogbrugere og afstand til sprogbrugere udenfor.

5.5 Nyt begreb: Multietnolekt

Diskussionen af 'nydansk' i forhold til forskellige "gamle" varieteter viser at der er så specielle at der er behov for en helt ny term til at tale om de nye varieteter der opstår i multikulturelle urbane områder.

Sebba (1997) refererer med termen 'urban contact vernaculars' til blandingsvarieteter der opstår når store grupper fra landet flytter ind til byerne. Som eksempler nævner han Sheng i Kenya og Fly Taal i Sydafrika (s. 31 ff). Bortset fra at termen anvendes specifikt om by-land-sprogkontakt dækker den meget godt den type varietet som 'nydansk' er. Termen betoner nemlig både sprogkontakten og det urbane. Men den er vanskelig at oversætte til dansk. Vernacular bruges både om modersmål, eget sprog, dialekt og folkesprog. En passende oversættelse kunne evt. være 'urbane kontaktvarieteter'.

Man kunne også forestille sig en ny term der lå inden for gruppen af ord der er dannet på baggrund af dialekt (som f.eks. sociolekt og kronolekt). En term der ender på 'lekt', signalerer en varietet der har samme gyldighed og værdi som andre lektter. 'Etnolekt' er dog ikke passende da det henfører til én etnisk gruppes sprog, eksempelvis 'tyrkerdansk', og en term for 'nydansk' bør snarere henviser til det modsatte, nemlig de multietniske grupper hvor varieteten bruges. Sociolekt, kronolekt, etnolekt osv. er alle dannet med henvisning til den art social gruppe som de sproglige forskelle associeres med. En dækkende term inden for dette orddannelsesmønster ville derfor være 'multietnolekt' fordi den multietniske gruppe hermed betones.

²⁵ En vigtig forskel på Appels og min pilotundersøgelse er at hans er baseret på spørgeskemaer. Det er klart at denne metode ikke - på samme måde som selvoptagelser - kan afdekke de forskellige situationelle kontekster hvor varieteten anvendes. Gadesprog som det beskrives hos Nortier (under udgivelse) er da også i højere grad et begreb som en varietet end et register - men jeg, Nortier tager dog ikke selv stilling til disse begreber.

Mod 'multietnolekt' kan måske indvendes at fokuseringen på det etniske overbetones på bekostning af det sproglige, og derfor vil en term som 'kontaktlekt'²⁶ måske have mere appel. Men 'kontaktlekt' kan let opfattes som en varietet der er opstået på baggrund af dialektkontakt frem for sprogkontakt mellem helt forskellige sprog. Jeg finder faktisk at 'multietnolekt' er den bedst beskrivende, og i sin fyndighed (når man har vænnet sig lidt til det) den mest anvendelige. Men perfekt er termen ikke. Man må holde sig for øje at valg af en ny term kan have negative, sprogpoltiske konsekvenser hvis den i offentligheden bliver opfattet meget negativt - og her er 'multietnisk' muligvis allerede et stigmatiseret og negativt ladet ord.

Der er behov for en ny faglig term af flere grunde. Et ord for varieteten ville kunne bidrage positivt til forskningen i 'multietnolekt'. For sprogfolk vil en fælles term helt enkelt betyde at det bliver meget lettere at tale sammen om fenomenet (så man ikke hver gang skal igennem remsen: "Ilgensom rikebysvensk i Sverige, gadesprog i Holland og kebab-norsk i Norge"). Forskningspolitisk vil en term som 'multietnolekt' desuden kunne bidrage til at legitimere at her er tale om en ny varietet af dansk som det er værd at forske yderligere i. Multietnolekt i Danmark og Europa er dog stadig så forholdsvis nye fenomener at jeg vil lade spørgsmålet om behovet for en ny term stå åbent. Men da det er rart at have et ord for det man taler om, har jeg i resten af denne artikel valgt at bruge *multietnolekt* for den måde at tale dansk på som jeg har beskrevet i det foregående.

6. Multietnolekt og sprogforandring

Kan den nye multietnolekt tænkes at have indflydelse på udviklingen af standarddansk på længere sigt? Eller er denne type sprogbrug et isoleret indgruppesprog hvis træk er så stigmatiserede at de umuligt kan tænkes at brede sig? En multietnolekt er noget ganske nyt i Danmark, og det er endnu ikke muligt at afgøre om der med den sprogbrug, jeg har registreret blandt de unge, er tale om et overgangsfænomen, eller om det drejer sig om den type fokuseringsproces hvorigennem mere varige sproglige varieteter skabes (Le Page & Tabouret-Keller 1985). Men derfor er overvejelser over multietnolekts eventuelle indflydelse på standarddansk ikke uden teoretisk interesse.

Kotsinas stiller spørgsmålet: "År det [...] muligtt att en tiendel av Sveriges befolkning kan ha invandrarbakgrund, utan att detta sätter sina spår i språket?"

²⁶ 'Kontaktlekt' blev foreslået af Ulla-Britt Kotsinas ved UNO-workshoppen i Bergen 1999.

12

(1985: 284). På samme måde kan man stille spørgsmålet: Er det muligt at 11,4% af Københavns kommunes befolkning kan have indvandrerbaggrund uden at dette sætter sig spor i Københavnsk? Næppe. Spørgsmålet er snarere hvilken karakter påvirkningen vil have. Vil den heterogent sammensatte by resultere i en øget grad af sproglig diversitet? Eller vil langtids-akkommodation (longterm accommodation, Trudgill 1986) føre til at københavnsk sprogbrug generelt påvirkes af sprogkontakten med indvandrersprogene?

Kotsinas argumenterer på to planer for at sprogkontakten med stor sandsynlighed vil påvirke standardsvensk, på et sprogsociologisk og et lingvistisk plan. Sprogsociologisk påpeger hun at man normalt antager at sprogforandringer sker gennem påvirkning fra indflydelsesrige grupper til mindre indflydelsesrige grupper. Hun mener at det ville være forhastet at antage at indvandregrupper ikke kan tænkes at påvirke svensk sprog alene baseret på at de oftest regnes for mindre indflydelsesrige. Ikke alene udgør indvandrerne i Sverige numerisk en stor gruppe, flere og flere stiger også i det sociale hierarki ved at tage videregående uddannelser og ved at have succes med egne virksomheder: "Der kan altså findes skal alt ants at många invandrarbarn som vuxna kommer att spela viktiga roller i samhället, ekonomiskt, politiskt, kulturellt, och därmed också få möjligheter att påverka utvecklingen av svenskan" (Kotsinas 1985: 285).

Det samme vil højst sandsynligt ske i Danmark. Vi ser allerede tendenser til det i dag. Flere og flere fremtrædende personer i politisk, økonomisk og kulturelt vigtige sammenhænge har en indvandrerbaggrund. Jeg tvivler dog på at det er ad denne vej, ovenfra, at en eventuel påvirkning af dansk vil ske. Det virker snarere sandsynligt at personer der stiger i det danske sociale hierarki, er et eksempel dansk *uder* træk fra multietnolekter. Sådan som Rina fra gymnasiet er et eksempel på. Hun har antagelig erfaring, ligesom mange dialekttalende rundt om i Danmark, at hvis hun vil tages alvorligt i uddannelsessystemet, må hun tale et så standardnært dansk som muligt (se Kristiansen 1990). Ahmed fra ungdomsklubben er en særdeles kvik fyr og på vej i gymnasiet. Udsagn fra ham om at han vil passe på at det ikke bliver til en vane, samt at han ikke taler *sådan* på sit praktikested (jf. [30] og [26]), tyder på det samme. De unge ved godt at hvis de vil "være noget", så gælder det om at tale så man ikke kan høre at de er tosprogede. Der er i Danmark det J. N. Jørgensen (1997) kalder en dobbelt-etsprogetsnorm: dvs. en udbrædt norm eller forventning om at både først- og andetsprog tales "rene" uden "spor" fra det andet sprog. Det er en norm som tosprogede i Danmark kender og underordner sig.

Kotsinas' lingvistiske argumentation for at indvandringen til Sverige vil føre til sprogforandringer i svensk, grunder hun i teorier om andetsprogsflegnelse og kreolisering. Denne del af argumentationen er dog snarere en refleksion over hvilke dele af det svenske sprog der vil blive påvirket, end det er en argumentation for at sprogkontakten fører til ændringer. Hun viser hvordan det er parallelt-serbare processer der karakteriserer kreolisering og andetsprogsflegnelse (Kotsinas 1988c viser hun endvidere at det er de samme processer som kan observeres ved dialektkontakt). Disse processer er hovedsageligt karakteriseret som foranklinger og forandringer mod mindre markerede træk i forhold til målsprog og basisprog. Hvis sådanne foreklingsprocesser påvirker svensk, mener hun at det vil ske for: "de delar av språket som redan är sårbara och på väg att förändras [...] Jag skulle kunna tänka mig att bl a prepositionssystemet, vokalsystemet och uttrycken för tempus/modalitet/aspekt skulle kunna vara sådana sårbara delar" (s. 286). Kotsinas mener at hvis indvandrernes sprog, eller reiterte sprogkontakten, påvirker svensk på længere sigt, vil det ske for netop de træk der også karakteriserer lerneretsprog og kreolsprog (se også Kotsinas 1988c), og disse er præcis de samme træk som dem hun i rinkebysvensk kalder forenklenende træk.

I en undersøgelse af den morfo-syntaktiske andetsprogsudvikling hos tyrkisk-dansk tosprogede elever (Qvist 1998) fandt jeg at det særligt var inversion i fremsættende hovedsætninger der voldte problemer og blev tilegnet som noget af det sidste (det samme er observeret hos Holmen 1990 og Lund 1997). Mængden af inversion i sætninger hvor man normalt ville forvente det i standardsproget, var også et gennemgående træk i de unges sprog i nærværende undersøgelse. Derfor kan det tænkes at dette markerede træk ved dansk er så "sårbart" at det på længere sigt vil blive ændret til den umarkerede ligefremme ordstilling. Det er netop de funktionelt "ujklare" træk der bliver forenklet - som Lund skriver: "I deklarativer er inversionen ikke betydningsbærende nhit. sætningsfunktion. Der er hverken semantisk eller pragmatisk forskel mellem: I går kom han hjem kl. 6, og I går kom hjem kl. 6" (s. 161, forfatterens egen fremhævelse). Selv om Ahmed tilsyneladende kan skifte mellem at anvende og udelade inversion i fremsættende sætninger, kunne han og Erchin ikke umiddelbart høre at udeladelsen af inversion var en afvigelse fra standarddansk (de kunne i hvert fald ikke tale om det). På den baggrund kunne man tænke sig at forskellen mellem "rigtig" og "forkert" ordstilling i fremsættende sætninger er ved at glide i de flersprogede ungdomsmiljøer. Acceptabilitetstest blandt de unge ville kunne spore en sådan udvikling.

93

I Malenes selvoptagelser har de eneste eksempler på at hun bruger træk fra multietimolekten, med udtalen at gøre. Ovenfor kategoriserede jeg udeladelsen af stød som et forenkende træk, idet det danske stød kan kaldes et markeret træk. At Malene akkommoderer ved brug af netop dette træk, kunne være et indicium for at det danske stød er et "sårbart" træk.

Men eksemplet med Malene er interessant, for det er et eksempel på at hun som pæredansker påvirkes af den omgivende multietimolekt. Skiftet har naturligvis en effekt eller funktion i samtalen, men jeg er overbevist om at de andre ikke "opdager" at Malene bruger "deres" sprog. Og det er præcis denne ubemærkede/ubevindte type akkommodation eksempelvis Trudgill mener fører til sprogsforandringer (1986). Hvor udbredt denne type tilpasning er, kan datamaterialet ikke vise noget om. Men man kan gætte på at det er udbredt. Jeg tror det sker dagligt i de fælsprogede, heterogene miljøer. Ligesom de tosprogede skifter og tilpasser sig sprogligt mellem forskellige grader af multietimolekt og standard-sprog, skifter og tilpasser de "etsprogede" sig naturligvis også. Jeg tror også at tilpasningen sker ved netop udtalen, fordi de andre træk, og her specielt de leksikalske, er mere bemærkelsesværdige og lærefaldende, således at en gammeldansk brug af f.eks. *wallah*, *magt* og *calårre* vil vække opsigt. Men denne bevidstheds- eller saliensproblematik er det nødvendigt at studere empirisk. Det er meget svært, eller umuligt, at afgøre og forudsige præcist hvilke træk der opfattes som saliente (Auer m.fl. 1998).

I gruppen af forenkende træk beskrev jeg også de unges tendens til overforbrug af fælleskøn, *en* og *den*. I cirka 400 år har københavnsk haft et genusystem med to køn. Før det brugte man tre køn. Forenklingen fra tre til to køn sker ifølge K. M. Pedersen (1999) i perioden fra 1450 til 1600, og det sker netop: "Fordi København er en by med en voldsom tilflytning og en voldsom blanding af sprog og dialekter" (s. 80). København var vært for indvandring i stort tal fra Sjælland, Skåne og Tyskland, men selv om indvandrerne fra disse områder selv havde tre-kønssystemer i deres sprog, resulterede sprogkontakten i en reduktion af systemerne. Dette er set på baggrund af kreoliserings- og sprogindlæringsforskning ikke overraskende idet sådanne reduktionsprocesser er ligeså almindelige som direkte overførsel fra basis- og førstesprog (jf. Kotsinas 1985).

Kunne det tænkes det at overforbrug af fælleskøn som jeg kan registrere hos de unge i min undersøgelse, er begyndelsen til en ny genusreduktion i dansk? Det er jo ikke utænkeligt at sprogkontakten betyder at dansk over en (lang) årrække vil

gå fra at have to til, ligesom engelsk, kun at have et køn. Der er forhold der taler både for og imod.

For en sådan hypotese taler at København i dag, ligesom i perioden 1350 til 1600, er en by i forandring og vækst. Der er i løbet af de sidste 30 år kommet mange nye tilflyttere til byen, både fra andre dele af landet og fra udlandet. Denne udvikling ser ikke ud til at ændre sig foreløbig, set i lyset af globaliseringen. den øgede integration i Europa og prognoser der viser at hvis behovet for arbejdskræft skal dækkes, må der hentes folk udefra. At reduktionen af genusystemet først skete i København og dernæst spredtes til resten af landet, ser Pedersen som et tidligt eksempel på København som sprogligt normcenter (s. 94). Det er stadig i stor udstækning fra københavnsk at nye former spredt sig til resten af dansk (Brink & Lund 1974). Hvis fælleskøn som konsekvens af sprogkontakt "vinder" over intelløken i København, vil en sådan reduktion sandsynligvis sprede sig.

Pedersen opstiller tre scenarier for hvordan talesprogkontakten mellem dansk og nedertysk kunne være foregået (s. 87-88). I hvert fald de to af scenarierne taler imod at det er den samlede sprogkontakt-situation der er i København i dag. Det første scenario: "at danskerne taler dansk og nedertyskerne nedertysk, når de taler sammen, med en vis gensidig tilpasning". Det andet: "at danskerne skifter til nedertysk". Disse to scenarier er ikke tænkelige i den aktuelle situation i København. Danskerne hvertken forstår eller bruger indvandreteres sprog. Dertil er sprogene for forskellige (måske med undtagelse af indvandretere med engelsk som modersmål). Det tredje og sidste scenario lyder: "at tyskerne skifter til dansk, at de lærer sig dansk [...] Eller at deres børn har gjort det. Og det er i det sidste scenario, der især kan opstå forenkling". Dette scenario ligner mere situationen i København i dag. Andengenerationsdanskerne taler af flere grunde, heriblandt at dansk tales som andetsprog, på en anderledes måde end indfødte københavnerne. Men en betydelig forskel mellem datidens og nutidens indvandregrupper er at de nyder forskellig prestige i det omgivende samfund. De nedertyske indvandre-re var dengang rige købmænd med høj prestige. På trods af at mange indvandre-i dag faktisk også er rige og driftige købmænd, er det en kendsgerning at nydanskene nyder en meget lav grad af prestige i samfundet. Derfor, i den udstrækning der i dag overføres sprogtæk fra nydanskernes prestige i samfundet sådan som det kan tænkes at have været tilfældet i perioden 1450-1600. Det sker snarere som konsekvens af daglig interaktion og tilpasning i de blandede børne- og ungdoms-grupper på f.eks. Vesterbro og Nørrebro.

94

93

Scenariet for sprogforandring som konsekvens af indvandringen i dag kan altså skitseres på følgende måde. Umarkerede eller ikke-saliente træk fra multietnolekten, f.eks. udtaletræk og gennusreduktion, vil langsomt efter langvarig akkommodation blive udbredte træk i lavkøbenhavnsk, og gennem lavkøbenhavnsk, som det er set tidligere, blive spredt til resten af landet.

Alt dette bærer naturligvis præg af spekulation. Om indvandringen og multietnolekter vil føre med sig ændringer i dansk, og i så fald hvilke, kan kun fremtiden vise. Jeg vil dog tilføje, og dermed endnu engang benytte lejligheden til at citere Kotsinas:

De sproklige resultater som den kraftige indvandringen eventuelt ger kan måske inte ses eller ansås av oss som når mitt uppe i skeendet. Vad man däremot i dag kan och bör göra är att med båndspelarens hjälp belägga det som nu sker i de dynamiska områden där invandrare i dag bor. Kanske kan vi då se eftervärlden möjligheter att se en ny regional eller social dialekt växa fram och på det sättet fånga språkhistorien i flykten (1985: 289).

7. Sprog, etnicitet og identitet

Sprogkontaktens betydning for sprogforandring er langt fra det eneste interessante ved at studere multietnolekten. Ligeså interessant og vigtig er det at undersøge hvorfor de unge taler som de gør. I afsnit 3 viste jeg at de unges sprog ikke blot kan affærdiges som intersprog, idet de unge kan skifte mellem forskellige varieteter af dansk. Men hvorfor taler de unge ikke bare standard ungdomskøbenhavnsk? Hvorfor opstår de nye varieteter? Med henblik på at besvare disse hvorfor-spørgsmål vil jeg se på hvilken værdi denne type sprogbrug har i ind- og udgrupper, hvilke behov og funktioner den udfylder. Og det er i forbindelse med sådanne spørgsmål at begreberne *eticitet* og *identitet* bliver relevante. Hvilke sociale og identitetsmæssige funktioner udfylder sprogbruget?

I et, hvad jeg vil kalde, præliminært forsøg på at kaste lys over disse spørgsmål har jeg hentet inspiration og begreber fra andre forskere der også har beskæftiget sig med sprogbrug i multikulturelle miljøer, og som forholder sig til spørgsmål om sammenhængen mellem sprog, etnicitet og identitet. Jeg indleder afsnittet med at se på hvordan Kotsinas har forholdt sig til denne del af rinkebysvensk-problematikken.

Kotsinas skriver om rinkebysvensk, sprog og identitet:

Deras [unge med indvandrerbaggrund, på] gruppidentitet skulle kanske kunna betäcknas "stockholmar/svensk med invandrarbakgrund". I ungdomsspråket markeras denna identitet genom blandningen av typiskt lokala dialekttråk och "främmande" drag. Med de svenska dragen visar ungdomarna att de vuxit upp här, och njed de grammatiska avvikelserna. "feles" visar de sin socialitet och lojalitet med dem de älskar och respekterar, såsom nyuulända kamrater och föräldrar och andra vuxna som inte behåvskar svenska så väl. Slagsorden från de många olika språken i området och det svårbestämbara uttalet visar på den gemenskap som ungdomarna känner med kamrater ur andra språkgrupper än sin egen, och samtidigt avgränsar användningen av de avvikande dragen gruppen utåt (1994: 157).

The different features of Rinkeby-Swedish indicate the existence of a new group identity which roughly might be described as that of a Swede with an "immigrant background" or "immigrant and Swede" or maybe "the new Swede" (1998:143).

De unge kan altså ifølge Kotsinas markere forskellige tilhørsforhold, forskellige gruppeidentiteter med sproget. Med varietetens svenske og stockholmsvenske træk vises tilhørsforholdet til Sverige. Med grammatisk standardafvigende træk markeres solidaritet med dem der ikke behersker svensk så godt, f.eks. forældregenerationen. Slang og udtale viser fællesskab med andre nysvenske unge og afgrænser gruppen udadtil. Alt dette viser tilsammen de unges nye identitet som "de nye svenskere" eller "svensker med indvandrerbaggrund".

Hvis vi endnu engang ser på samtalen mellem Ahmed, Mehmet og Dawood [22], forekommer Kotsinas' beskrivelse af sprogbrugens identitetsmarkerende effekter imidlertid grov. Følgende sekvens er fra samme samtale som [22]. Samtaleemnet piger og fester foresætter:

- [43]
1	Mehmet:	ew Ahmed har du noget mere af det der lashi.
2	Ahmed:	nej.
3	Mehmet:	har du ikke har du ikke # hvad har du gjort af det.
4	Ahmed:	min far fanot det.
5	Mehmet:	sig koran.
6	Ahmed:	kornn jeg svægger på min mor og fars død #
7	Dawood:	hvad # xxx din far.
8	%com:	xxx uforsærligt

liminalitetsrum, de er en slags "dekonstruktører" af de almindeligt antagne normer og grænser der eksisterer i deres omgivelser.

Jeg tror at denne mulighed for ved hjælp af sproget at skabe alternative rum for udfoldelse af identitet, rum hvor en etnicitetsneutralisering og -emanciperung kan finde sted, er et uhyre vigtigt aspekt ved multietnolekter. Hvis det forholder sig sådan som mine beskæftigede og foreløbige analyser foreslår, er sprogbroge en vigtig redskab i de unges håndtering af de meget komplekse, heterogene sammenhænge de færdes i i deres dagligdag. Og dermed er multietnolekter ikke bare interesserante for lingvisten, men også for sociologen og minoritetsforskeren.

8. Afsluttende bemærkninger

Jeg har i denne artikel præsenteret resultaterne af et pilotprojekt som blev gennemført med henblik på at undersøge sprogbroge blandt unge i flersprogede heterogene miljøer i København. Jeg har vist at der kan registreres en sprogbroge som med sine morfologiske, syntaktiske, fonetiske og leksikale standardafvigende de beskrives som en varietet af dansk. Varieteten svarer til Kotsinas rinkebysvensk i Stockholm. Jeg har argumenteret for at eksisterende termer, dialekt, sociolekt osv., ikke er passende navne for sprogbroge. Og da det er praktisk at have et ord for det man taler om, har jeg benyttet mig af *multietnolekt*. Jeg er opmærksom på de sprogløstiske konsekvenser ordet kan have. Et begreb som multietnolekt kan i sig selv være med til at konstruere det fænomenet i skriver, og det vil nemt kunne knyttes værdier og forestillinger til fænomenet i udgrupper når der er et navn at forholde sig til. Og det er ikke usandsynligt at sådanne forestillinger vil være temmelig negative. På den anden side vil et navn som multietnolekt kunne virke legitimerende, idet ordet påpeger slægtskab med andre standardafvigende lekter. Det er nemlig, som jeg har vist i artiklen, forkert at affærdige de unges sprogbroge som intersprog eller dårligt udviklet dansk.

På baggrund af pilotprojektet kan det rejses en række hypoteser om multietnolekters udbredelse, heriblandt at den er mest udbredt blandt tosprogede nydanskere, men også at enkelte indfødte danskere bruger træk fra den når de indgår i sprogligt og etnisk blandede miljøer. Jeg argumenterer for at hvis multietnolekten vil påvirke standarddansk på længere sigt, vil det ske nedefra gennem København. Men der skal naturligvis en større undersøgelse til at sige noget mere sikkert om sprogbrogetens konsekvenser for sprogbroge i København. Undersøgelsen her kunne dog tyde på at København har fået en ny lekt som ikke vil forsvinde lige med det samme. Det ser nemlig ud som om multiet-

nolekten udfylder vigtige identitetsmæssige funktioner for de unge der lever i en dagligdag hvor sprog og identitet er i konstant fokus. Det er dog ikke bare en funktion som markerer af etnisk identitet sprogbroge udfylder. Det ser mere kompliceret ud end som så. Målgvis er sprogbroge også et vigtigt redskab til at konstruere nye alternative identiteter frigjort fra etnicitet. For at opnå en dybere indsigt i sådanne forhold, er det nødvendigt at en eventuel større undersøgelse inddrager kvalitative interaktionsanalyser af de unges samtaler. Det er i samtalen at identitet, etnicitet, værdier og forestillinger skabes og kommer til udtryk. Jeg mener at en vigtig erfaring af pilotprojektet er at en eventuel større undersøgelse med fordel kan kombinere kvantitative og kvalitative analyser med henblik på at kaste videre lys over multietnolekters udbredelse og funktioner.

Der er mange gode grunde til at fortsætte studier af sprogbroge og sprogbroge i de multikulturelle og flersprogede miljøer i Danmark. Sprog- og kulturmedier er ikke bare interessante for forskere i tosprogethed. De heterogene omgivelser gør sprogets sociale kontekst tydelig for forskeren, og studier heraf kan kaste lys over generelle sociolingvistiske spørgsmål om sprogets sociale funktioner. Hewitt udtrykker det på blændende vis og får dermed det sidste ord: It seems to me that there is an opportunity, in fact a crying need, for a fresh start as far as language and youth is concerned. Especially in multiebnic situations where language is constantly appearing as interactively salient and symbolically foregrounded, we have the opportunity for some thick and reflexive ethnography of language use (Hewitt 1992:39).

Litteratur

- Appel René 1999: *Spraattal*. De menngtaal van jongeren in Amsterdam. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, nr. 62. Amsterdam.
- Auer, Peter (ed.) 1998: *Code-switching in conversation*. London: Routledge.
- Auer, Peter, Birgit Barden & Peate Großkopf 1998: Subjective and objective parameters determining 'salience' in long-term dialect accommodation. *Journal of Sociolinguistics* 2/2. Oxford: Blackwell Publishers. 163-187.
- Bennis, Hans, Guus Extra, Peter Muysken & Jacqueline Norrier 1998: The interplay between language and cultures in a multilingual and multicultural urban neighbourhood. Case studies of Lombok/Transvaal in the Netherlands. Working paper, Department of Linguistics, Utrecht University.
- Brink, Lars & Jørn Lund 1974: *Udvalgte forskelle i Danmark*. København: Gjøllingrupp.
- Brink, Lars & Jørn Lund 1975: *Dansk Rigmål*. København: Gyldendal.

916

Fin Quist, København Universitet

Eksempel 1. Salvoptagelse. Ahmed har en mikrofon hæftet på brystet. Ahmed, Mehmet og Dawood bliver i bus. De er på vej ind til København for at købe teg. Modersmål: Berbersk, kurdisk og arabis.

- Ahmed: wallah jeg siger min storebror han skylder mig 700 kroner jeg skal have 350 i dag og 350 om to uger # I got panna # skal du til den der fest på pt fredag.
- Mehmet: min.
- Ahmed: wallah mand jeg siger dig bare eller den der tur jeg tænker bare på fest og kiz.
- %com: Mehmet griner
- Ahmed: jeg har den der blad med ham i Blesoprutton.
- Mehmet: wallah.
- Ahmed: spørgende
- %com: wallah jeg har.
- Ahmed: de-let
- Mehmet: ah den er god mand way oh cok way way.
- Ahmed: ev hver sjette måned ikke [/] hver syvende måned ikke så tænker du på noget [/] du skal tale om sex eller tænke på sex hver syvende måned.
- Mehmet: xxx uforsideligt
- %com: mere.
- Ahmed: det gør alle mennesker.
- Mehmet: mere # når man er i puberteten man tænker mere.
- Ahmed: oh hvor jeg fyser # jeg skal have noget den med wallah jeg skal have noget den med.
- Dawood: <vnd>[-].
- Mehmet: <vnd>[-].
- Ahmed: det der blad.
- Dawood: ja det er rigtigt.
- Mehmet: ja.
- Ahmed: men det ligger [/] du går med i Blesoprutton bagefter.
- %com: xxx.
- Mehmet: xxx uforsideligt
- Ahmed: ja selvfølgelig ah Mehmet han plejer fra skolen tur du jeg er sikker eller hvad.
- Ahmed: jeg på Sabirhan i dag.
- Mehmet: wallah.
- %com: spørgende
- Ahmed: vide foran busset.
- Mehmet: wallah.
- %com: bekymrende
- Ahmed: hvad sagde han.
- Mehmet: men jeg sad inde i bussen han gik udenfor jeg tænkte heller ikke med, havde jeg kender havde jo ikke men jeg skal snakke med ham når han skal komme til fest [/] vi skal [/] wallah vi skal den der projekt af mand # den er noget god.

Eksempel 2. Salvoptagelse. Mirca har en mikrofon hæftet på brystet.

- 1. Et gruppe piger går på Nørrebrogade i København og siger på bus. Modersmål: Serbisk og kurdisk.
- 2. Mirca: sus kender du hende der <nn har bukser på>[-] som en tålig.
- 3. Mirca: <og har ikke sagt det>[-].
- 4. Mirca: xxx oh den var om det er hende der sagde det # hun sagde du køber bukser for tålig.
- 5. Mirca: xxx her
- 6. Mirca: xxx tålig
- 7. Mirca: xxx uforsideligt
- 8. Mirca: hvor sjovt mand <g>[-] der er en pizza derhjemme jeg gider ikke købe det der wallah billa det er #.
- 9. Mirca: <jeg køber for xxx>[-].
- 10. Mirca: det er rigtig sjovt da du spørger hende der det var rigtig sjovt hvilken kusan går hun i hær der tykeraa
- 11. Mirca: oh vil rigtig vide hvad.
- 12. Mirca: ja er hun pæn eller grim.
- 13. Mirca: hvad.
- 14. Mirca: er hun pæn eller grim.
- 15. Mirca: xxx.
- 16. Mirca: xxx her
- 17. Mirca: har hun bukser.
- 18. Mirca: hvad.
- 19. Mirca: har hun bukser.
- 20. Mirca: har hun bukser.
- 21. Mirca: har hun bukser.
- 22. Mirca: bukser.
- 23. Mirca: er hun høj.
- 24. Mirca: har du bukser.
- 25. Mirca: det kan du se mand.
- 26. Mirca: ja jeg har sagt opå.
- 27. Mirca: jeg har [/] hvis man tæller så over tålid.
- 28. Mirca: hvis vi tæller vores sammen så bliver der femtålid eller sådan noget.
- 29. Mirca: xxx uforsideligt
- 30. Mirca: xxx uforsideligt
- 31. Mirca: oh puv og se hun der # hun er rigtig grim.
- 32. Mirca: hun er rigtig grim.
- 33. Mirca: xxx.
- 34. Eksempel 3. Salvoptagelse. Mirca har en mikrofon hæftet på brystet. Mirca er hjemme hos sig selv sammen med sin lillebror. Lillebroderen ser tv. Mirca kører sig. Modersmål: Serbisk.
- 35. Mirca: nå kværner er den kerdig.
- 36. Mirca: hallo # er du der jeg spørger dig om noget.
- 37. Mirca: er den snart færdig eller varer det lang tid fortl jeg vil også gerne se noget du har set hele dagen # det er min tur nu # ikke opå # du må snart flytte dig dørå # ok # du tror du stadigvæk det regner # hvad #
- 38. Mirca: Stefan for halvde.
- 39. Mirca: Stefan for halvde.
- 40. Mirca: ja.
- 41. Mirca: ja.
- 42. Mirca: ja.
- 43. Mirca: ja.
- 44. Mirca: ja.
- 45. Mirca: ja.
- 46. Mirca: ja.
- 47. Mirca: ja.

Arvendes chilles transkriptionsregler:
 Alle understregede data er udtaget efter CHILDES konvention (MacWhinney 1999)
 * angiver yndig stik
 %com: kommentar
 <> [-] angiver samtidig tale
 xxx angiver uforsidelig passage
 # panna
 +... uafsluttet yndig
 -/ afbrydelse
 [/] afbrydelse med eller uden selvbetale

Præliminær ordliste - multietnolekt

Abu ras: Manden med det store hoved, dvs. en, der tror, han er noget (arabisk)

Aghas: En person, der kontrollerer, bruges som overbegræb for lærer, forælder, politibetjent, togkontrollør eller andre, der holder øje med de unge (sandsynligvis et lokalt arabisk ord, evt. fra Marokko).

Banikak: Jeg knepper dig (arabisk)

Bass/Boss: Ta' den! Der fik du den! Skråt op! Sig ikke mere! (arabisk)

Bahram habibi: Min skat (arabisk).

Bassa bassa: Nu er det nok, sig ikke mere (arabisk).

Billa: se under "walla billa" nedenfor.

Betjuf: Vent og se (arabisk).

Daeib eller Taieb: Okay, du har ret (arabisk).

Ew: Bruges på samme måde som hej eller hallo, påkaldelse af opmærksomhed (kurdisk).

Gardash: Bror (tyrkisk)

Gerdo: Smøger (tyrkisk/kurdisk?)

Giz: Pige (tyrkisk).

Habibi: Skat eller ven (arabisk).

Habibi qalbi: Min skat hjerte (arabisk).

Halas: Hold op (arabisk).

Hmar: Dum som et æsel, fjols, idiot (arabisk).

Inshallah: Egentlig "om Gud vil", men betyder fx "vi får se" (arabisk).

Kansir: Svin (arabisk).

Kardas: Bror (tyrkisk).

Klz/klzlar: Pige, piger (tyrkisk).

Lan: Mand, hej du. (siges til en dreng). Fx kom selv og se, lan! Den er dårlig, lan. (tyrkisk)

Lo: Mand (kurdisk)

Magi: Abe eller bums (kurdisk)

Manyak: Bøsse (arabisk).

Mashalla/h: For meget, overdrevet, super godt, imponerende! Gud har skabt (fx en smuk pige). Det,

Gud ønsker (arabisk)

Para/s: Penge para betyder penge, men har fået et engelsk plural-s (tyrkisk). "I got paras" (jeg har penge)

Sabi: Ven (arabisk)

Sus: Ti stille (tyrkisk)

Vur: Slå! (tyrkisk)

Wala: Du der; dit fjols (arabisk)

Wallah: Betyder "ved Gud", bruges i betydningen "Jeg sværger". De unge bruger det med adskillige funktioner. Det mest udbredte er en intensiverende funktion som en understregning af det, der siges. Fx wallah jeg siger dig... Kan også bruges som spørge- eller bekræftelsespartikel. (arabisk, men bruges også i tyrkisk)

Wallah billa: I Guds navn, egentligt: Jeg sværger ved Guds navn. Der er tale om sammentrækning af - bi ism Allah (arabisk).

Yalla/Jalla: Kom så, lad os gå, kom nu (arabisk).

Zut: smøger (tyrkisk/kurdisk?)

"Du er min habibi, daeibl Men nogle gange er du mashallah... Jalla!" = "Du er min ven, okay, men nogle gange er du for meget... Kom lad os gå!"